

MOĞOL DÜNYASINDA ÇOCUK¹
CHILD IN THE MONGOL WORLD

Ömer SUBAŞI* - Bayram Arif KÖSE**

Öz

Orta Çağ dünyasının en ilginç ve bir o kadar da korkunç kavmi şüphesiz Cengiz Hanedanı'nın sahibi olduğu Moğol kavimleriydi. Yaptıkları seferlerin neredeyse hiç birinde ticari kaygı, kültürel etkileşim veya her hangi bir sebep-sonuç ilişkisi kurmayan Moğol kavimleri kendilerini bir arada tutan yegane gücün etrafında kenetlenmiş bir şekilde istilaya başlamışlardı. Ailelerinin devamını sağlamaktan ibaret olan bu sığ hedefleri için dünyayı ele geçirme ideallerinin peşinde bozkırlarından çıkan bu medeniyet katili kavim kısa sürede büyük bir coğrafyayı kasıp kavurmuştu. İşte onların dünya tahayyüllerini anlamaya yönelik yaptığımız bu çalışmada Moğol çocuklarının doğumundan yetişmesine kadar ve evlenip bir Moğol bireyi olana kadarki hayat serüvenlerini inceledik.

Anahtar Kelimeler: Moğol, İlhanlı, Cengiz Han, Konguratlar, Çocuk.

Abstract

Undoubtedly, the most interesting and equally terrifying tribe of the medieval world was the Mongol tribes, who were the owners of the Genghis Khan dynasty. The Mongol tribes, who rarely had any commercial concerns, cultural interactions, or any cause-and-effect relationships in their campaigns, began their invasions tightly united around the sole force that held them together. In their pursuit of conquering the world for their shallow goal of ensuring the continuity of their families, this civilization-destroying tribe emerged from their steppes and swiftly engulfed a vast geography. In this study aimed at understanding their global ambitions, we examined the life journeys of Mongol children from birth to adulthood, and until they become a complete member of Mongol society through marriage.

Keywords: Mongol, Ilkhanate, Genghis Khan, Qongirat, Children

Article Info

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24/06/2024

Kabul Tarihi: 19/08/2024

Atıf

Subaşı, Ö., & Köse, B. A. (2024). Moğol dünyasında çocuk. *Anasay*, 29, 22-46.

Research Article

Received: 24/06/2024

Accepted: 19/08/2024

Cite this article as:

Subaşı, Ö., & Köse, B. A. (2024). Child in the Mongol world. *Anasay*, 29, 22-46.

EXTENDED ABSTRACT

¹ T. C. Atatürk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen SBA-2022-10369 kodlu ve "XIII. Yüzyılda Moğol Aile Hayatında Çocuk" adlı projeden üretilmiştir. Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Ömer SUBAŞI, Araştırmacı: Doç. Dr. Bayram Arif KÖSE

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı,

omer.subasi@atauni.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-8081-6637>

** Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih, Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, b.arifkose@artvin.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-9900-9835>

The Mongol society, which rose with full adherence to the ruthless laws of Genghis Khan, were the architects and ruthless soldiers of the invasion that devastated the medieval world. It is perhaps impossible to fully understand these united steppe tribes, who have managed to attract the attention of many foreigners with their inner world, administrative system, social life and family structure. Nevertheless, many specific facts such as their lifestyles, long-term interactions with peoples in different geographies, and their conversion to new religions have attracted the attention of researchers and paved the way for enlightening the Mongolian world. In order to understand the success story underlying the coming together of many different tribes but warriors under the banner of Genghis Khan and their meeting in perfect harmony with each other in the difficult ideal of invading the world, it would be right to focus on the essence of the matter, that is, the environment in which any Mongol individual grew up. It is obvious. The parental and family structure that raises an adventurous Mongolian individual undoubtedly contains moulded norms based on the practices of Genghis Khan. Mongolian children who grew up in these patterns had to have an intellectual background moulded with ruthlessness in order to be able to claim the title of world conqueror in the future. The parents who instilled this idea in these children knew how to raise their children even under the most difficult conditions. While the Mongolian child, who met the harsh conditions of the steppe as soon as he was born, said hello to his new life in which he would discover all the details of the vast geography, there was no instant change in the daily life of the mother who gave birth to him. The mother, who had just given birth, would leave her child, swaddled with animal skin, in the bosom of the unsafe meadows and continue to fulfil the responsibilities placed on her by the family. But this was not the case in the palace. The new members of this dynasty, were born with a great ceremony, would open their eyes to the world in a tent that resembled a military headquarters or in the relatively settled order of Karakorum, Saray city, Sultaniye or Tabriz. From that moment on, their journey to the throne would begin. Those who had the advantage of their mothers being the chief ladies were waiting for their turn as the elite of the palace, as if they were noblemen. It goes without saying that there is no obstacle for them to take the reins of their race except the death of their predecessors. The heirs to the throne who could not become rulers among these individuals would bring brides to the palace, raised as true princes destined to influence their state's diplomatic traffic. While Genghis Khan's daughters, as a different version of the same mission, went to towns far from the center as brides to palaces they did not know at all, the dowries they took with them became symbols of their ancestral traditions in distant lands. Foreign sons-in-law, who were attracted by the daughters that Genghis Khan praised rather than the charm of dowry, were now Mongolian subjects. In this magical world that had been going on for more than a century, Gazan Khan managed to upset all the balances. The magic was broken and the world took a deep breath. The religion of Islam managed to pacify even this nation that had become almost a monster. The reflection of this radical change on the perception of children in the Mongolian world was also profound. The Mongolian child, who had previously considered all his father's inheritance and even his father's wives to be halal according to the law, could not have more than the share allocated to him by Sharia law. In particular their stepmother, who had previously taken over their care after the death of her father, was now haram for them. Even Ghazan Khan was obliged to follow with this sharia. However, he disregarded this rule, even taking the risk of being accused of blasphemy, and did not see any harm in inheriting his deceased father's wife. The Mongolian child, who had grown up in a wide area of freedom, was under the grip of such shocking prohibitions for the first time. The Mongols, one of the best practitioners of the inheritance system passed from father to son, had descended from the steppes of Meraga and Aladagh, and in cities such as Tabriz and Sultaniye they had moved from the tribal system to a more settled system. Mongol khans, who always prioritised tribal asabiyyah, considered the first male child of the first wife as the strongest candidate for the throne. This situation gave his mother the necessary prestige and power in the palace. Although the Mongols, whose showed differences in their behavior towards their children in the rhythm of daily life outside the palace, seemed to be trying to survive by keeping their family structure strong, their main goal was to produce an obedient and warrior individual from

a strong family. Warrior women had the courage to take their children with them and take their sides against the enemy on the battlefields. In fact, by entrusting the killing of captive children to their own children, they almost destroyed their sense of compassion. This was the tragic end to which the Mongol family structure ultimately came. Although Genghis Khan's savage ideal did not make him a true world conqueror, it was enough to leave behind a pile of corpses and write his name in blood on the pages of history.

Giriş

Moğol içtimai hayatında olduğu kadar siyasi hayatında da bir hayli statü edinen kadının, üstlendiği rollerin büyük çoğunluğu hanedan için yetiştirdiği çocuklara bağlıdır. Han'ın birinci eşi olmaktan ziyade ona hanedanın devamı için bir erkek çocuk doğurması kadını baş hatun statüsüne çıkarır ve sarayın her kademesinde hatta devletin iç ve dış siyasetinde söz sahibi olmasının önünü açardı. Bu durum aslında sadece Moğollara mahsus bir durum değildi. Zira hanedanlıklarla yönetilen tüm orta çağ devletlerinde hanedanın devamı erkek çocuk üzerinden sağlandığı, babadan oğula geçen veraset sisteminde tahtın en güçlü adayının ilk eşin erkek çocuğu olduğu göz önünde bulundurulunca hatunun gücünün ileride tahtın sahibi olabilecek bir erkek çocuk dünyaya getirmesiyle ilişkili olduğu görülmektedir.

Bundan başka Moğolların sosyal yaşamda erkek olsun kız olsun çocuklarına olan düşkünlükleri çeşitli kayıtlara yansımıştır. Aile yapısını güçlü tutan bu anlayış Moğol bireyinin daha çocuk yaştan itibaren belli başlı meziyetleri kazanmalarını sağlamaktaydı. Hatta sadece gündelik yaşamda değil savaş esnasında dahi Moğolların savaşçıları kadınlarıyla birlikte çocuklarını da yanlarına alarak savaşa giderlerdi. Moğollar böylece çocuklarına mücadeleciler ve saldırgan bir ruh kazandırıyorlardı. Bu tutumun yasa ile zorunlu hale getirilmesi Cengiz Han'ın dünya fethi ideali için gereken askerlerin yetiştirilmesi mantalitesine de mutabıktı. Moğolların benimsediği bu yaşam tarzı, becerilerine göre savaş meydanlarında sıralanan kadınlar arasında çocuklu olanların sıcak çatışmaya girmese bile cephe gerisinde ordunun yemek ve ihtiyaçları hususunda yardımcı olmalarını gerektirmiştir (Subaşı, 2021, s. 33).

1. MOĞOL SARAYINDA HANEDAN ÇOCUKLARI

1.1. Moğol Sarayında Çocuk

Moğolların dünyasını tam manasıyla anlayabilmek Cengiz Han dönemini irdelemekten geçmektedir. Zira bozkırın bu taze hükümdarının kendini tüm dünyaya tanıtmaya ve derin yankılar uyandırmasının ardında yatan hikaye aslında sadece çok yönlü bir maceradan ibaret değildir. Zira onun yasaları ve bunları uygulama metotları, mimarı olduğu sistemin işleyişi hakkında bize olağan üstü bir bakış açısı sağlar. Yine de onu ve dönemini sadece "Cengiz Yasaları"na sıkıştırmak doğru değildir. Bilhassa yüz kadar evlilik gerçekleştirmesi ve bu evliliklerinden doğan çocuklarının onun ideallerine olan katkısını bilmek hanedanın çocukları hakkında kaynaklardaki bilgileri toparlamayı zorunlu kılar.

Cengiz Han'ın ilk dönemlerden itibaren diplomasisine damga vuran evlilik ilişkileri onu dünya fatihi yapacak en önemli enstrümanlarından biriydi. Bu enstrümanın merkezinde ise soyundan gelecek olan çocuklar yer almaktaydı. Bilhassa soyundan gelecek olan kızlarına olan ilgisine dair kayıtlara yansıyan; "*Eşlerim, gelinlerim ve kızlarım kızıl ateş kadar renkli ve parlaktır.*" şeklinde başlayıp onlara gösterdiği özeni ifade eden cümleler Cengiz Han'ın sarayındaki çocukların statüsünü de ortaya koymaktadır (Hemedânî, 1983, s. I/439; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/298-99; Weatherford, 2016, s. 53).

Hanedanın ileri gelen çocuklarının birer devlet adamı gibi yetiştirilmesi gayet normal olsa da Moğollarda ilginç bir durum karşımıza çıkar. Zira çocukları arasında en çok kızı Kutulun Çaghan'ı seven Kaydu, kızını bir erkek çocuğu gibi yetiştirmiş ve çeşitli savaşlarda birliğiyle birlikte cepheye sürmüştür. Savaş meydanlarının bu yiğit askeri diğer tüm askerlerden daha cesaretli ve mahirdi. Bir düşman süvarisini düşman saflarından kuş avlar gibi alıp esir

edebiliyordu. Askerî rüşünü ispatlayan Kutulun bir ara babasından yönetimi dahi devralmıştı (Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/309; Polo, 2019, ss. 410-412; Weatherford, 2016, s. 122).

Sıradan bir Moğol ailesinde yetişen erkek çocuklarının da saraya girmesi mümkündür. Ancak bunun şartı Moğol sarayında daha az yetkiye sahip olan hatunların sıradan halk arasından onları seçmeleriydi. Bu çocuklar ev hizmetlerinden vazgeçerek küçük bir ücret karşılığında Moğol prenseslerinin ticaret işlerini yürütürlerdi. Bu durum ayrıca Moğol kadınının yeni ticari bağlantılar kurmasına da zemin hazırladı (Nicola, 2017, ss. 132-134, 140, 147, 148). Bundan başka esir çocuklardan saraya girenlere de rastlanır ki bu oldukça azdır. Yesü ve Yesüen Hatunla ilgili olarak kaynaklarda dikkat çeken bir malumata göre esir edilen iki Tatar çocuğuna üzülp şefahtçi olmak istemişlerdi. Cengiz Han'dan bu yönde izin alan hatunlar çocuklardan birini hatunların otağına aşçı olarak diğerini ise Han'a uzun yıllar hizmet etmek üzere komutan olarak görevlendirmişti (Hemedânî, 1983, s. I/64-65; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/48).

Hanedan üyesi çocuklar arasında erkekler veraset sistemi içerisinde avantajlı olan kesimdi. Hanedan üyesi hatunların arazi malları kızlara değil de erkek çocuklara verilir. Hatta hatun erkek çocuğa sahip olmasa bile kız çocukları veraset sırası alamazdı. Bu takdirde mülk diğer hatunların erkek çocuklarına geçerdi. Fakat bu sistemin bir istisnasına İlhanlılarda rastlamak mümkündür. Töre anlamında olmasa bile veraset hukukunun belirleyicisi olan dini inanış açısından Moğollardan ayrılan İlhanlılar kız çocuklarını mirastan men etmemişlerdi. Kendilerine mahsus vergi gelirlerini erkek ve kızları arasında pay eden İlhanlı hatunlarından biri olan Abiş Hatun, Hülagü'nün kendisine bahsettiği on bin dinarlık geliri ve mülklerini dörde bölerek iki bölümünü kızları Gürdiçin ve Algançı'ye tahsis etmişti. Mirasın bir bölümünü azatlılara ve kölelerine ayıran Abiş Hatun geride bıraktıklarının sadece bir bölümünü Mengü Timur'un oğlu Taycu'ya ayırmıştı² (Üçok, 2011, s. 167).

Has arazilere sahip olup asker idare eden dul Moğol kadınları çocuklarının büyüyüp evlenmesine kadar ailenin maddi imkanlarının gerçek sahibiydiler. Bunlardan biri olarak eşinden kendisine büyük bir arazi kalan Sorkaktani Beki hakim olduğu arazilerin yönetimi ve ticaretteki isabetli kararlarıyla dikkat çeker (Abû'l-Farac, 1999, s. II/531; Vladimirtsov, 1995, s. 87; Nicola, 2017, s. 211). Mengü Kağan ise Hülagü Han'ın hatunlarıyla birlikte çocuklarının³ her birerine altın gibi değerli eşyalardan başka elbise ve hayvanlardan oluşan hediyeler sunarak onları taltif etmiştir (Reşideddin Fazlullah, 1998, ss. 15, 82).

Moğol geleneğinde hanedan üyeleri diplomatik girişimlerinde çocuklarını da zikrederek hanedanın uluslararası alanda tanınırlığını arttırdılar. Altın Orda'da Özbek Han'ın baş hatunu olan ve devlet yönetiminde bir hayli söz sahibi olan Taydula Hanbike'nin 4 Şubat 1351 tarihinde Metropolit Feognost'a ve 10 Şubat 1354 tarihinde Metropolit Aleksey'e verdiği yarlıglarda Cani Bek'e ve onun çocuklarına dua eden mezkûr metropolitlerden vergi alınmamasını ve onlara karşı şiddet uygulanmamasını belirtir. Aksi takdirde yasaların devreye gireceğini ifade eden Taydula Hanbike bu yarlıgların gereğine uymayanları ölümle tehdit etmektedir (Özyetgin & Kemalolu, 2017, ss. 71-78; Kamalov, 2009, ss. 135-139).

Cüveynî'nin belirttiğine göre hisleriyle hareket eden kadınların ve dizginsiz koşan çocukların düşüncelerini anlamının zorluğuna (Cüveynî, 1999, s. 238) rağmen Cengiz Han da dahil Moğol han ve prensleri pek çok kez annelerinin ve hatunların etkisiyle hareket etmişlerdir.⁴

² Bu husustaki mevcut yasalar Gazan Han döneminde değişikliğe uğramıştır. Kadınlara dair özel mülklerin tasarrufu hakkında ayrıca bkz. (Alinge, 1967, s. 62; Hemedânî, 1983, s. II/1090-91; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. III/745-46)

³ Hülagü'nün vefat ettiğinde geride 15 çocuk bıraktığı belirtilir. Bu sayı çokluğu ifade etmek için kullanılmış olsa bile Cengiz Han ve ardıllarının çok fazla çocuk sahibi olmaları anlayışına uygundur (Ebû'l-Fidâ, 1999, s. 4/3)

⁴ Bilgi için bkz. (Gizli Tarih, 2010, s. 54; Gizli Tarihçe, 2018, ss. 78-79; Nicola, 2017, s. 48)

Bunlardan biri olarak karşımıza çıkan Yesüy Hatun, 1226 yılında Cengiz Han'la birlikte Tangutlara karşı çıktığı seferde atından düşüp yaralanınca bile Cengiz Han'ın gece ateşlenerek rahatsızlığını fırsat bilerek komutayı yönlendirmiştir. Verdiği talimatların muhatabı olarak ilk önce “Çocuklar” şeklinde hitap edip ardından “komutanlar” diyerek sözünün muhatabını belirlemiştir (*Gizli Tarih*, 2010, s. 187; *Gizli Tarihçe*, 2018, s. 211).

İki boy arasında çocuk alıp verme geleneğinin ötesinde farklı ülkelerle kurulan akrabalık ilişkilerinde çocuğun rolü Dai Seçen'in dile getirdiği ifadelerde açıkça görülür. Zira o eskiden beri erkek çocuklarının yakışıklı, kızlarının ise güzel olduğunu belirterek güzel yanaklı kızlarını Han olan kimselere büyük arabalar ve kara dişi develerle gelin olarak gönderdiklerini belirtir. Ayrıca onlar gittikleri yabancı saraylarda hanla birlikte tahta birlikte otururlardı (*Gizli Tarihçe*, 2018, s. 50; *Gizli Tarih*, 2010, ss. 20-21; Tuncer Gülensoy, 2008, s. 32). Bu durum diplomaside evlilik çağına gelmiş kız çocuklarının ne denli etkili olduklarını gösterir. Aslında Moğollar başka uluslarla rekabete girmek yerine onların sarayına hakim olacak ve hanlarına etki edecek bir kız yetiştirmeyi daha tesirli görmüşlerdir.

Tahtın varisi babası öldüğünde küçük yaşta ise idarede bazı sorunlar meydana gelirdi. Zira Olcaytu Han öldüğünde Ebu Said henüz küçük yaşta olduğundan devletin ipleri Emîr Çoban ve oğullarının elindeydi. Bu durumda bilhassa haremle ilgilenen Dünya Hatun'un Dımaşk Hoca'dan şikayeti Ebu Said'in önlem almasını gerektirmişti (Abdulcelil, 2012, ss. 102-103; Ebü'l-Fidâ, 1999, s. 4/96; İbn Battûta, 2000, s. I/ 322-323, 338).

Saraydaki doğum hadiseleri ve doğum sonrası uygulamalar bazı hususlarda halktan ayrılırdı. Kız olsun erkek olsun çocukların yetiştirilmesi için bakıcı ve dadı tutulabilirdi. Eğer Kağan'ın resmi eşinden çocuğu olmuşsa bu çocuğun bakımına yardımcı olması için bakıcı tutulurdu. Bu bakıcı Kağan'ın diğer cariyelerinden biri olması halinde ve bu cariyeden de çocuğu olması durumunda resmi eşten olan çocuğun ihtiyaçları bakıcılık yapan cariyenin çocuğundan ön planda tutulurdu. Hatta cariyenin çocuğu başka bir bakıcıya bile verilebilirdi. Toluy Han'ın dördüncü oğlu olan Kubilay'ın bakıcısı olan Beksarak (Saruk) Hatun, Naymanlı bir cariyeydi. Sorkaktani Beki, Kubilay'ı dünyaya getirince ona bakıcılık hususunda yardımcı olmuştu. Hâlbuki Beksarak Hatun bu doğumdan iki ay sonra Toluy Han'dan Möge Oğul adlı bir çocuk dünyaya getirmişti. Cengiz Han Kubilay için; “*Oğullarımızın hepsi kırmızı tenlidir ama bu çocuk tıpkı anne tarafından dayıları gibi esmerdir*”. diyerek ondaki farklılığa dikkat çekmişti. Dadısı olan Beksarak Hatun ona süt annelik de yapmıştı. Kendi oğlu Möge ise Tangutlardan başka bir bakıcıya verildi. Buna rağmen Beksarak Hatun, kendi oğlu gibi gördüğü Kubilay'a çok iyi bakıcılık yapmıştı (Hemedânî, 1983, s. I/97, 612; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/69, II/382, 421-422).

Argun Han'ın oğlu Gazan'ı da doğduğunda Hitaylardan İşing adlı bir adamın eşi olan Mugalcin isimli bir dadıya vermişlerdi. Bu kadın, kocası gibi iyi huylu birisi olarak şehzade dadılığına uygun görülmüştü. Moğollar saraya dadı seçiminde tercihlerini iyi huylu ve güzel yüzlülerden yana kullanmanın yanında bu seçime bazı zorlu şartlar da getirmişlerdi. Saray dadısı şehzadeye dadılık yaptığı sürece eşiyle birlikte olamazdı. Çünkü birliktelik neticesinde dadının hamile kalması sütünün şehzadeye zarar vereceği gerekçesiyle uygun görülmezdi. Bu kurala uyulmadığı takdirde dadılığına son verilir ve şehzade başka bir dadıya verilir. Zira böyle de olmuştu. Mugalcin'in, eşi İşing'le birlikte olup hamile kalması nedeniyle Gazan Han ondan alınıp Salduz kabilesinden Aşatay isimli bir dadıya teslim edildi (Reşideddin Fazlullah, 2013, ss. 189-190).

Moğollar İslam dinini kabul ettikten sonra çocuklarına sütanne olacakları Müslümanlardan seçmeye önem vermişlerdi. Bu hususta var olan kayıtlardan birine göre Berke Han'ın annesi dahil başka bir kadının sütünü emmediği belirtilir. Bu hususun sebebi kahinlere sorulduğunda onlar cevaben Berke'nin Müslüman olarak dünyaya geldiğini belirterek; “*Muhammediler kâfir kadınların sütünü emmez.*” diyerek durumu izaha çalışmışlardır. Bu sebeple ona Müslüman bir sütanne tutularak Berke'nin süt emmesi sağlanmıştır (Ötemiş Hacı, 2009, s. 41). Benzer bir

rivayette ise Berke'nin göbek bağının Müslüman bir kadın tarafından kesildiği ve Cuci Han'ın onu emzirmesi için Müslüman bir sütanne bulunmasını emrettiği belirtilir (el-Cûzcânî, 2016, s. 181).

Berke Han'ın erkek çocuğu olmadığı için yerine Batu Han'ın torunu Mengü Timur geçmişti (Ebü'l-Fidâ, 1999, s. 4/4). Erkek çocuğuna sahip olmayan saray hatunlarına karşı Moğol hanlarının, eşlerini memnun etme gayreti içerisinde oldukları görülür. Çocuğu olmayan hatunlardan biri olan Tuktay Hatun çocuk sahibi olamadığı için birkaç kez Gazan'ın evlatlık olarak kendisine bağışlanmasını istemiştir. Ancak Gazan'ın teslim edildiği Bulugan Hatun'u çok seven ve o otağın Gazan'a ait olmasını arzuladığından dolayı Abaka Han, Tuktay Hatun'un bu arzusunun; "*Babası Argun, Gazan'ı Bulugan'ın çocuğu olarak vermiş. Nasıl geri isteyebilir?*" diyerek yerine getirmeyi uygun bir üslupla reddetmiştir (Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 194).

Hanedan üyeleri arasında çocukların süreli olarak el değiştirmesine bir misal de çocuk yaştaki Gazan'ın, babası Argun Han tarafından Abaka Han'ın eşi Bulugan Hatun'a verilmesidir. Gazan burada bendelik ve gulamlık öğrenecekti. Bu durum erkek çocuğu olmayan Bulugan Hatun'u da sevindirecekti. Böylece iki amaç birden gerçekleşmiş oldu. Gazan bir nevi evlatlık olarak gittiği bu ordada bir süreliğine Abaka Han'a hizmet etti. (Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 192) Argun Han çocukları Gazan ve Olcaytu'yu Horasan'a gönderdiğinde onların atabekini diğerleri arasında daha kıdemli hale getirmişti. Gazan da Horasan ve çevresini başarıyla idare etmişti (Ebü'l-Fidâ, 1999, s. 4/18). Argun'un çocuklarının iyi bir şekilde yetişmesine önem vermesinde onun babasından sonra tahtı amcasına kaptırmış olmasının da rolü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira babası Abaka'dan sonra taht amcacı Ahmed'e geçmiş ve Argun da amcasına itaat etmek zorunda kalarak esaret de dahi pek çok problem yaşamıştı (İbnü'l-Kesîr, 1998, s. 17/640; Güler, 2018, s. 75).

Tatar çocuklarına ayrı bir ehemmiyet gösteren Cengiz Han bir Tatar çocuğu olan Şiki (Şigi) Kutugu'nun diğer bir tabirle Kutuku Noyan'ın (Gülensoy & Küçüker, 2015, ss. 293, 421) yetiştirilmesine eşleriyle birlikte bizzat kendisi eğilerek büyük titizlik göstermiştir. Çünkü Cengiz Han, Tatarlara yağma akınları düzenlediği sırada çocuk sahibi değildi ve baş hatunu olan Börte Fuçin çocuk sahibi olmak istiyordu. Bu sebeple yol kenarında gördüğü Kutuku Noyan'ı evlatlık alarak onu Börte Fuçin'e teslim etti. "*Her zaman bir çocuk dilediğin için bunu benimseyin ve yetiştirin.*" diyerek amacının eşini mutlu etmek olduğunu da göstermiş oldu (Hemedânî, 1983, s. I/63; Reşîdeddin Fazlullah, 1998, s. I/47).

Evlatlığa kabul ettikleri çocukları muhtelif kabile ve soylardan daha çok savaş ve yağma sırasında düşman karargahında bırakılmış çocuklardan seçen Moğollar evlat edindikleri bu çocukları kendi soy ve kabilesine ilhak etmezlerdi. Çocuk hangi kabilenin karargahında ele geçirilirse o kabileye nispet edilirdi. Evlat edinen Moğol ise onların sadece manevi babası sayılırdı (Vladimirtsov, 1995, s. 96).

Moğolların çocuk sahibi olmayla ilgili önemli bir teamülleri vardı ki bu da bilhassa İlhanlılar tarafından benimsendiği üzere yerel hanedan kızlarıyla yaptıkları evliliklerden çocuk sahibi olmamalarıydı (Dalkesen, 2011, s. 541; Yuvalı, 2017, s. 125). Cengiz Han eşleri Gungcu ve Çaga Hatun'dan, Abaka Han eşi Despina Hatun'dan ve Selçuki Hatun'dan ve Olcaytu Han eşi Tespina (Despina) Hatun'dan çocuk sahibi olmamıştır. Moğol sarayına gelin gelen pek çok yabancı kadın Moğol hanlarından çocuk dünyaya getirmemişlerdi. Bu gelenek Altın Orda'da da görülmektedir. Nogay, Bizans İmparatoru'nun kızı Euporysun'la evliliğinden çocuk sahibi olmadığı gibi Tokta da İmparator II. Andronikos'un kızı Maria'yla evliliğinden çocuk sahibi olmamıştır. Fakat bu kuralın kayıtlara yansıyan bazı istisnaları mevcuttur. Bizans İmparatoru'nun kızı Beyelün Hatun, Altın Orda'da Özbek Han'la evliliğinden hamile kalmış ve çocuğunu dünyaya getirmek için İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'a gitmesinden sonraki süreci kaynaklardan takip edemediğimiz için çocuğu dünyaya getirip getirmediğine dair malumat sahibi değiliz. Diğer bir istisnai durum ise Salgurlu Abiş Hatun'un İlhanlı Mengü Timur'dan Gürdiçin isimli bir kız dünyaya getirmesidir. İlhanlı Baydu da Suyurgatmış ile Gürdiçin'in kızları olan Şah Âlem'le

evlilik gerçekleştirmiş ve bu evlilikten Kıpçak isimli bir erkek çocuk dünyaya gelmişti. Fakat bu çocuk çok geçmeden bir karışıklık esnasında katledilmişti (Subaşı, 2021, s. 142).

Moğollarda bu şekilde çocuk sahibi olmama durumu onların bilinçli bir şekilde doğum kontrol ilacı kullandıklarını göstermektedir. Kore Kralı'yla yaptığı evlilikten üç çocuk dünyaya getiren Kutlug Gelmiş bu evliliğinde pek rahat değildi. Babası Kubilay Han afrodisyak yapma konusunda mahir olan Çinli doktor Lian Texin'i Kore Kralı'na göndermişti. Ancak Koreli bir bakanın afrodisyak etken maddesine sahip karışımların gebeliği kontrol etmedeki etkilerini öne sürse de ilk etapta pek ilgi görmemişti. Netice de Kore Kralı, Çinli doktorun reçetesini kabul edince eşi artık çocuk sahibi olamamıştı (Zhao, 2008, ss. 196-197).

Moğol dünyasında olduğu gibi sarayında da geçerli olan bir husus vardı ki o da erkeğin baş hatununun statü olarak daha itibarlı olduğuydu. Çünkü erkek eğlence ve toylara o olmadan katılmaz, yemek dahi yemezdi. Baş hatun kurultaya veya her hangi bir davete gelen konukların hatunlarıyla birlikte kendilerine ayrılan bölümde yemeğini yemeden kocası da yemezdi. (Polo, 2019, s. 197; Quentin, 2006, s. 89) Ancak kadına verilen bu önem onun çocuk yapması şartına bağlıydı. Aksi halde baş hatunlara bahşedilen haklardan mahrum kalırdı (Hemedânî, 1983, s. I/72; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/53).

Cengiz Han'ın baş hatunlarından sahip olduğu çocuklarından başka bazı cariyelerden de çocuk sahibi olduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklar toplam çocuk sayısının altı olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan ikisi cariyelerinden dünyaya gelmişti. Baş hatun olmayan eşi Kulan Hatun ona Kölğan isimli bir erkek çocuk doğurmasına rağmen baş hatun gibi itibar görmezdi. Kölğan da Cengiz Han'ın baş hatunundan olan dört çocuğunun statüsüne çıkamazdı. Yine Cengiz Han'ın Tatar olan eşi Yesügen'den küçük yaşta ölen Şaur (Uruçi?) isimli bir çocuğu dünyaya gelmişti. Yesügen de baş hatun statüsünde değildi. Cengiz Han'ın adını bilmediğimiz Naymanlı eşinden Cörcitay adında bir oğlu daha dünyaya gelmişti fakat diğerlerinden önce ölmüştü. Yine kaynaklarda adına tesadüf edemediğimiz Tatar bir cariyesinden Orcikan isimli oğlu daha vardı ki o da bebekken ölmüştü. Baş hatun ve çocukları diğer hatun ve çocuklarından her zaman statü ve haklar bakımından üstte ve öncelikliydi (Hemedânî, 1983, s. I/73, 225-227; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/53, 148-149; Mustafa Uyar, 2012, ss. 56-57). Burada ilginç olan cariyelerden yada adını bilmediğimiz eşlerden dünyaya gelen çocukların çok yaşamamasıdır. Tesadüf olmayacak kadar anlamsız bu erken bebek ölümleri akla farklı ihtimalleri getirmektedir.

İlk eşlerin üstünlüğü ve meşruiyeti ve ondan doğacak olan erkek çocukların meşru kabul edilişi hususunda Moğol yasaları oldukça nettir ve bu mevzuda her hangi bir şüpheye yer verilmemektedir. İlgili yasa diğer kadınları cariyeye olarak tanımlar (Crucis, 2018, s. 48). Bir babanın çocuklarının itibarının annelerinin statüsüne bağlı olması ilk hatundan olan çocukları bu anlamda gözetleyen ve ayrıcalıklı haklar tanıyan yasalarla kesinleşmiştir. Babanın mevkiinden ziyade annenin mevki erkek çocuğunun mevkiine de etki eder (Cüveynî, 1999, s. 95; el-Ömerî, 2014, s. 65; Beyânî, 2015, s. 42).

Moğol veraset sisteminde tahtın babadan sonra büyük hatunun küçük oğluna geçmesi gerektiği hususu yasayla sabit olsa da Cüveynî'ye göre Cengiz'in küçük oğlu Toluy, kardeşi Ögeday'ı tahta geçirmekle bu yasayı çiğnemiştir. Müellifin, Toluy'un kardeşlerini yasadan üstün tuttuğuna ve ulusunun hanlık hakkının meşruluğuna dair iddiaları aslında Toluy ulusu tarafından hanlığın Ögeday'dan alınıp Karakurum'da Toluy'un oğlu Mengü Kağan'ın büyük han mevkiine yükselttiği döneme denk gelmesiyle alakalıdır. Ayrıca Mengü'nün kardeşi Hülagü'nün İran'da İlhanlı olması da bu döneme denk gelir (Cüveynî, 1999, s. 445). Dönemin kaynaklarından başka sonraki dönem kroniklerinde yer alan kayıtlar da Hülagü'nün bağımsız bir hanlığının olmadığını, kullandığı paralarda kardeşi Mengü'nün adının geçtiğini, kendi adına sikke ve dirhem basmayıp ona tabi olduğunu doğrulamaktadır (Kalkaşendî, 1922, s. 4/419).

Çocuklar arasında hanlık hakkını düzenleyen yasa bir tarafa Cengiz Han'ın daha hayattayken Ögeday'ı veliht ilan ettiği Moğol kaynaklarınca teyit edilebilmektedir (*Gizli Tarih*, 2010, ss. 175, 181; Abû'l-Farac, 1999, s. II/522-523). Büyük kağan ölünce hükümdarın resmi

eşlerinden doğan yalnız en büyük oğulların kağan olabileceğini belirten Polo'nun, Kubilay'ın en büyük eşinden olan Jin Gim adlı oğlundan kağandan sonra tahta çıkacak olan veliaht olarak söz etmesi bu bilgiyi destekler (Polo, 2019, s. 182, 2015, s. 78).

Üst düzey bir yönetici eşyle anlaşmazlık yaşarsa onu idaresi altındaki biriyle evlendirebilirdi. Fakat kadının çocukları varsa onların bakımı için servetinden belli miktarı kadına vermek zorundaydı. Bu bir nevi nafaka şartıyla anlaşmalı ayrılık gibiydi (Serruys, 1945, s. 130). Moğollar eşler arasındaki anlaşmazlıkların boşanmayla sonuçlandığı durumlarda çocukların haklarının korunması için kanunlara sahiptiler.

1.2. Diplomaside Moğol Çocukları

Cengiz Han Moğol dış siyasetinin mimarı olarak çok farklı argümanları bir arada kullanmış bir liderdi. Hanlık mücadelesi devam ederken dünyaya hakim olma idealini sadece askeri yolla sürdürmemiş bunu çeşitli boy ve devletlerle evlilik suretiyle de desteklemiştir. Dolayısıyla bu evliliklerden doğan çocuklar her iki millet için de prens veya prensesler. Uygur, Nayman, Kerayit, Merkit, Öngüt, Bekrin, Kitan ve Tangutlar gibi pek çok boyun tabiiyeti de siyasi evlilikler sonucu doğacak çocuklara bağlıydı.

Cengiz Han bu tarz evliliklerde kendisini ön plana çıkarmıştır. Onun baş hatunu ve dört çocuğunun annesi Konguratlardan Börte Fuçin böyle bir amaç neticesinde Moğol sarayına gelin olmuştu. Bu vesileyle Cengiz Han'ın kayınpederi olan Kongurat lideri Dai Seçen (Dayi-Dei Seçen) ve oğlu Elçi pek çok seferde Cengiz Han'ı desteklediler ve ona hizmet ettiler (Zhao, 2008, ss. 102, 237).

1227 yılında babasının halefi olarak başa geçen Ögeday Kağan; "*Kongurat kabilesinde doğan kızlar nesiller boyu Moğol hükümdarlarının eşi olarak imparatoriçe olmalı. Kongurat kabilesinde doğan erkek çocuklar nesiller boyunca Moğol prenseslerle evlenmelidir. Bu durum asla sona ermemelidir.*" şeklinde bir ferman yayınlarak bu kabileyi evlilik ilişkilerinde sürekliliğe dikkat çekti. (Zhao, 2008, s. 101) Konguratların liderinin kardeşi Daritay'ın dört oğlu Kata, Bubur, Tagudar ve Cunkur da bu fermana tabiydi. Onların çocukları dahi Cengiz Han'ın ailesinden kızlarla evlenerek orduda sol kanat komutanları olarak görev aldılar (Hemedânî, 1983, s. I/122; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/85-86).

Diplomatik evliliğin en fazla yaşandığı boylardan biri olan Konguratların kızlarıyla evlilik Cengiz Han'ın üçüncü oğlu Ögeday Kağan'la da devam etti. O da babası gibi bu boydan gelin almıştı. Oğlu Kücü'yü Katakaş isimli bir Kongurat kızıyla evlendiren Ögeday Kağan muhtemelen Elçi Noyan'ın oğlu Naçin Güregen'le hısımlı olmuş oldu. Elçi Noyan'ın Çabuy (Cabun) Hatun isimli kızı da Kubilay Han ile evlilik yapmıştır (Cüveynî, 1999, s. 473; Hemedânî, 1983, s. I/123; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/86; Zhao, 2008, s. 19). Ögeday Kağan sadece kız almadı, kendi kızlarını Konguratlara gelin olarak da verdi. Bu bağlamda kızı Suorhahan, Elçi Noyan'ın torunu Nahe ile evlendi (Zhao, 2008, ss. 20, 106).

Elçi Noyan'ın oğullarından Üçükü (Haçiku- Wochen) Güregen 1238 yılında tugay komutanı olarak Wanhu unvanı alıp Toluy Han'ın kızı Yesu Buka ile evlendirildi. Öldüğünde ise küçük kardeşi Naçin aynı unvanla Cengiz Han'ın torunu Prenses Xuezhigan ile evlendi (Zhao, 2008, ss. 19, 103).

Moğol sarayında çocuk deyince akla ilk gelen siyasi evlilikler olmaktadır. Zira Cengiz Han en başından beri evlilikten kastın zaten çocuk olduğunu ima eden pek çok uygulamada bulunurken bu anlayışı halka da yaymıştı. Fakat halkın boylar arasındaki evlilikleri haliyle hanedan prens veya prenseslerinin evliliği gibi diplomatik anlam ifade etmiyordu.

Cengiz Han'ın oğullarından Toluy ulusu Konguratlardan en fazla kız alan aileydi. Mengü Kağan'dan bilitibar tüm Toluy soyundan prensler bu boydan kız almışlardı (Zhao, 2008, s. 210). Hatta Toluy'un en küçük oğlu Arık Böke gibi iki Kongurat kadınla ve hatta üç kadınla evlenenler bile vardı. Onun Kutlu Hatun ve Eşitay Hatun adlı eşleri Kongurat'tı (Hemedânî, 1983, s. I/667;

Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/460-461; Zhao, 2008, s. 211). Toluy dördüncü oğlu Kubilay'ı Kongurat klanından üç kadınla evlendirerek diplomatik evlilik kozunu sonuna kadar kullandı. Bunlardan birinin Elçi Noyan'ın kızı Cabuy (Cabun-Chabi) Hatun olması (Zhao, 2008, ss. 240-241) bu boy üzerindeki tahakkümünü de göstermektedir.

Cengiz Han pek çok hatunundan dünyaya gelen erkek çocuklarını sadece diplomasi de kullanmadı aynı zamanda ordularının kumandanı tayin ederek düşman birliklerine karşı gönderdi. Onun Celâleddin Hârizmşah üzerine gönderdiği birliklerinin başında da oğulları bulunmaktaydı (Ebü'l-Fidâ, 1999, s. 3/128).

Kubilay'ın bu hatunundan doğan dört oğlu ve beş kızı arasında Jin Gim (Çin Kim -Yuzong) adlı en büyük oğlunun veliaht prens olması (Hemedânî, 1983, s. I/123, 612, 615; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/86-87, II/422-423) Moğol sarayındaki çocuğun devletin bekası için ne derece ehemmiyet kazandığını göstermektedir. Diplomatik evlilik geleneğine sadık kalan Kubilay bu oğlunu Kongurat klanından ünlü, kibar, cömert ve kutsal olan Kökeçin (Bolanyeqiechi) Hatun'la evlendirdi (Hemedânî, 1983, s. I/670; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/463). Jin Gim'in Shunzong ve Chengzong (Temür Olcaytu) isimli çocukları da bu evlilikten dünyaya gelmişlerdi. (Zhao, 2008, s. 257) İlk oğlu Ganmala (Xianzong) da aynı boydan Puyanqielimishi (Bayan Kalmışi) Hatun ile evlenmişti (Zhao, 2008, s. 259).

Kubilay'ın "Efendiden Doğmuş" anlamındaki Mangkala (Mangala-Manggala) adlı üçüncü oğlunun hanımı Putri yine Elçi Noyan'ın torunuydu (Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/422, 448; Zhao, 2008, ss. 20, 103-104). Toluy ulusunun Konguratlarla evlilik geleneği uzun yıllar farklı coğrafyalarda gelişerek devam etmişti. Bu geleneğin Hülâgü'yle birlikte batıya taşınması İlhanlı temellerinin atılmasıyla başlamış ve devam etmiştir.

Moğolların Olkunut Klanıyla kurdukları siyasi ilişkilerin temelinde de kız alıp verme hadiseleri ön planda yer almıştır. Altan Kudaka'nın ikinci oğlu Kabay Şıra'nın İkiras ve Olkunut isimli iki oğlundan ikincisi bu klana ismini veren şahıstı. Yesügey Bahadır da çocuklarının bir kısmını bu klandan evlendirmişti (Hemedânî, 1983, s. I/207-208; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/137).

Altan Kudaka'nın torunlarından İki-rest ise başka bir klana isim vermiştir. İki-rest isimli bu klanla Moğollar arasındaki ilişkinin temelini oluşturan akrabalıklar uzun süre devam etmişti (Hemedânî, 1983, s. I/124; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/87). Mengü Kağan'ın baş hatunu Kutuktay Hatun'un babası da İki-res klanından Butu Güregen'in oğlu Huluday'dı (Zhao, 2008, s. 238). Butu Güregen, Cengiz Han'ın en büyük kızı Fuçin Beki ile evliydi (Hemedânî, 1983, s. I/124, 578-579; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/87, II/399).

Oyratlarla da kız alıp vermeye önem veren Cengiz Hanedanı aynı şekilde Merkitlerle de akrabalık bağlarını güçlendirmişlerdi (Subaşı, 2021, ss. 221, 225, vd.). Kubilay henüz 13 yaşındayken Cengiz Han onu Kuduku'nun Korukçin (Torokalçin-Korukçin) adlı kızıyla evlendirdi. Bazı rivayetler onun Kubilay'ın ilk eşleri arasında olmasına rağmen çocuğu olmadığı için daha alt statüde yer edinebildiğini belirtse de Kubilay'ın bu hatundan Koriday isminde bir erkek çocuğu dünyaya gelmişti (Hemedânî, 1983, s. I/72; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/53). Merkitlerden Korukçin Hatun'un statü kaybı ancak yaşlılığına bağlanabilir (Hemedânî, 1983, s. I/613; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/422). Zira sürekli olarak mücadele halindeki bu iki kavmin bu şekilde akrabalık ilişkisiyle birbirlerine karşı daha az saldırgan olmalarının tesisinde bu yaşlı Hatun'un aldığı rol küçümsenmeyecek derecededir.

Yakın dostlukları çok eskiye dayanan Moğollarla Kerayitler arasında gerçekleşen evlilik ilişkilerinde hanedan çocuklarının statüsü Cengiz Han'ın daha çocukluk dönemlerinden itibaren kurduğu dostluk çerçevesinde gelişmişti. Cengiz'in babası Yesügey Bahadır ile Kerayit boyundan Tuğrul (Ong Han) ant içip dost olduklarında Cengiz henüz çocuktü. Babasının ölümünden sonra hayatta kalma mücadelesi verdiğinde ona sahip çıkan yine babasının kadim dostu Tuğrul olmuştu (*Gizli Tarihçe*, 2018, s. 122; *Gizli Tarih*, 2010, s. 87). Cengiz Han artık hanedanın başına geçince

hanedanın geleceği açısından faydalı gördüğü adımları atmaktan geri durmadı ve oğlu Cuci'ye Tuğrul'un kızı Çaur Beki'yi istedi. Buna mukabil Tuğrul'un diğer çocuğu Sengüm'ün (Sanggum) oğlu Tusaha'ya kızı Hocin Beki'yi vermeyi teklif etti (Hemedânî, 1983, s. I/92, 124; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/65).

Fakat bu girişim sonuç vermedi. Cengiz aleyhine gelişen nadir bir girişim olarak tarihteki yerini almış oldu. Zira Sengüm'ün Cengiz'e; "*Bizim soyumuzdan biri size giderse kapı dibinde oturur ve durmadan yüksek tarafa (evde büyüklerin oturduğu şeref mevkiine) bakar. Sizin soyunuzdan biri bize gelirse yüksek tarafa oturur ve kapı dibine bakar.*" şeklinde verdiği cevap aşağılayıcı ve rencide edici türdendi (Gizli Tarihçe, 2018, ss. 122-123; Gizli Tarih, 2010, ss. 88-89; Nicola, 2017, s. 44). Tartışmaya dahil olan Tuğrul da benzer şekilde; "*Cengiz benim kızımı eş olarak isteyeme utanmıyor mu? benim adamım ve kölem olduğunu bilmiyor mu? Geri dönün ve ona deyin ki kızımı ona eş olarak vermektense yakarım!*" demesi (Polo, 2019, s. 141). iki hanedanın kadim dostluğunu noktalamış oldu. Her iki taraf da kızlarını vermekten imtina ederek yeni bir mücadelenin fitilini ateşlediler. İlk defa istediğini alamayan Cengiz Han'ı artık şiddete başvurmaktan kimse alıkoyamayacaktı. Hatta Tuğrul ve Sengüm kız isteme mevzusunu konuşmak bahanesiyle Cengiz Han'a komplo kurmak istemiş ancak başarılı olamamışlardı. 1203 yılının ilkbaharındaki bu olaydan sonra iki taraf arasında Tuğrul'un ölümüne dek sürecek mücadele başlamıştı (Hemedânî, 1983, s. I/423-424; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/288; Gizli Tarih, 2010, s. 91).

Kerayitler Tuğrul'dan sonra Cengiz Han'a metbuluğu kabul etmekle kalmamış iki boy da aralarında kız alıp vermeye akrabalık tesis etmişlerdi. (Subaşı, 2021, s. 229) Bunlardan en mühimi Tuğrul'un Abaku isimli oğlunun Dokuz Hatun ismindeki kızıyla Toluy'un evliliği olmuştur. Dokuz Hatun, Toluy'un ölümünden sonra Hülagü'ye miras olarak kalmış ve baş hatun mertebesine yükselmişti. Tuğrul'un Tuktani Hatun adlı kızı da Dokuz Hatun'un kampında hayatını idame ettirmişti (Hemedânî, 1983, s. I/91; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/64-65).

İlhanlılar döneminde devam eden Kerayit-Moğol ilişkileri Ahmet Teküder'in altı kızından en büyüğü olan Tokuz Hatun'u Kerayit emiri Alinak Noyan'la evlendirmesiyle devam etmiştir. Ahmet Teküder, Ermeni Hatun'dan olan kızı Kunçak Hatun'u ise Kerayitlerin önemli reislerinden olan Emîr İreçin'e eş olarak vermişti (Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 128).

Cengiz Han'ın başlattığı diplomatik evlilikler Naymanlar, Karluklar, Uygurlar, Öngütler, Tatarlar, Bekrinler ve Tangutlarla da devam etti (Subaşı, 2021, ss. 230, 231, 233, 235, 239, 242, vd.). Cengiz Han'ın Naymanlı bir cariyesinden doğan Cürcitay isimli oğlu erken yaşta ölmüştü (Hemedânî, 1983, s. I/227; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/149). Naymanlarla akrabalık ilişki bununla sınırlı kalmadı. Toluy da Tayang'ın torunlarından Linkum Hatun'la evlenmişti. Bu hatundan doğan oğlu erken yaşta ölmüştü. Ancak Toluy'un Naymanlardan Beksarak ismindeki cariyesinden doğan Möke isimli bir oğlu daha vardı. Beksarak Hatun'un Kubilay'la küçüklüğünden beri ilgilenmesi hatta kendi oğlu Möke'yi bakıcıya verip ona süt annelik yapması Möke ile Kubilay'ı sütkardeş yapmıştır (Hemedânî, 1983, s. I/97, 554, 612; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/69, II/383, 421).

Katlederek kendine tabi ettiği Tatarlardan Yeke-çeren'in kızı Yesügen Hatun'u kendisine eş alan Cengiz Han ilişkilerini akrabalık temelinde sürdürmek istedi. Yesügen Hatun'un ablası Yesüy Hatun'u da kendisine eş alan Cengiz Han'ın (Gizli Tarihçe, 2018, ss. 117-118; Gizli Tarih, 2010, ss. 83-84). Yesügen Hatun'dan Cavur adlı bir oğlu dünyaya geldi fakat henüz bebekken öldü. Tatar bir cariyeden olan ve yine bebeklik çağında ölen Orcegan (Orchağan-Cegan) adlı bir oğlu daha vardı (Hemedânî, 1983, s. I/62, 226; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/46, 148).

Diplomatik evlilikler sonucu çocukların dünyaya gelmesi iki devlet arasındaki ilişkilerde daha fazla bağlayıcı rol oynamaktadır. Bunu bilen Moğollar Cengiz Han'dan itibaren uzun süre farklı hanedanlarla kız alıp verme boyutunda ilişki kurarak evlilikten doğacak çocuklar sayesinde dış politikalarını şekillendirmişlerdi.

Altın Orda'da da karşımıza çıkan bu tarzda ittifaklardan biri Türkiye Selçuklu Hanedanı'yla kurulan evlilik ilişkileri ve buna bağlı olarak dünyaya gelen çocuklar sayesinde olmuştu. II. İzzeddin Keykavus, Berke Han'ın kızı Urbay Hatun'la bir evlilik gerçekleştirmiş ve 14 yıl yaşadığı Suğdak'ta vefatının ardından geride üç çocuk bırakmıştı (Subaşı, 2021, s. 276).

Moğolların ikili ilişkilerde çocuğa verdikleri önem ittifak kurdukları milletlerce de önemsenmişti. Gürcü Kralı Ulu David'in eşi Moğol Jidga Hatun'un çocuk sahibi olmayışı karı-koca arasında anlaşmazlık sebebi olmuştu. Kral David, yönetiminde söz sahibi olan Jidga Hatun'un üzerine çocuk sahibi olmak için Osetlerden Altun isimli bir kadın aldı. Erkek çocuk doğurması karşılığında Tiflis'te kalmak zorunda değildi. İsterse evine geri dönebilecekti. Neticede onun Giorgi isimli bir erkek çocuk dünyaya getirmesi düğümü çözmüş oldu. Kraliçe Jidga Hatun, Giorgi'yi evlat edindi. Fakat çok geçmeden Jidga Hatun'un da hamile kalıp Tamara isimli bir kız çocuk dünyaya getirmesi Gürcü-Moğol ilişkisinde yeni bir dönem açtı (Met'reveli & Jones, 2014, ss. 348, 351, 397).

Hülagü döneminde Gürcü Krallığı'yla yaşanan mücadeleler neticesinde Gürcü Kralı eşi Gvantsa ve çocuğu Demetre'yi Hülagü'nün otağına rehine olarak göndermişti. Hülagü bu çocuğa karşı iyi niyet beslemese de onu çocuğu olmayan bir noyana evlatlık olarak verdi (Met'reveli & Jones, 2014, s. 355; Müverrih Kiragos, 2009, ss. 82-83).

Moğollar bazen savaş halindeyken düşman gördüklerini bir hileyle tuzağa düşürmek için evlilik kozlarını ileri sürdükleri de rivayetler arasındadır. Zira Hülagü Dicle kenarına kurduğu karargahında kendi çadırında Abbâsî elçileriyle görüşmelerini devam ettirirken kendi kızıyla Halife Müsta'sım-Billâh'ın (v. 656/1258) oğlunu evlendirmek istediği yönünde fikrini beyan etti. Ancak nikah için çadıra gelen Abbâsî üst düzey yöneticilerini çadır dışına çıkararak katletti (İbn Vâsıl, 2004, ss. 214-216).

2. SAVAŞ HALİNDE MOĞOL ÇOCUKLARI VE ESİR ÇOCUKLAR

Polo'nun sözünü ettiği çadırlı Moğol arabalarının içerisi ev eşyasını almaya, dinlenmeye ve hatta kitap okumaya dahi elverişli⁵ olmasına rağmen Moğol çocuklarının dünyası sadece bu konforlu arabalarda şekillenmezdi. Savaş araç-gereçlerinin ve silahların taşındığı arabalarda da seyahat ettikleri olurdu. Zira kadınların bilhassa da çocuksuz kadınların savaşa katılma zorunlulukları yasayla sabitken, çocuk sahibi olanlar için böyle bir mecburiyet yoktu. Ama yine de bazı durumlarda çocuklu kadınların dahi çocuklarıyla birlikte cephe gerisinde orduya katkı yaptıkları görülmektedir. Bu katkılardan biri de ordugâhta ölen her türlü hayvanı yemekte beis görmeyen Moğol askerleri için etlerin muhafazası ve bu etlerle ilgilenilmesiydi (Joinville, 2002, s. 183). Böylece Moğol çocuğu devletinin kendisine vereceği her türlü milli görevi daha küçük yaşlardan itibaren sahiplenip yerine getirebilecek kabiliyete sahip olabiliyor ve kendini yetiştirebiliyordu.

Kaynaklar bu noktada çok ilginç bilgiler aktarmaktadır ki o da Moğol kadınlarının esirlere karşı acımasızlığını kendi çocuklarına da aşıyor olmalarıydı. Doğu bozkırlarındaki vahşi yaşamlarının bir gereği olarak Batı'daki düşmanlarına vahşeti yaşatan Moğol savaşçı kadınları esir ettikleri hiçbir kadına, yaşlıya ve çocuğa acımazlardı. Bir kıskançlık emaresi olarak esir

⁵ Genellikle iki veya dört tekerlekli olup taşıdığı yüke göre öküz veya develerle çekilen Moğol arabaları keçeyle örtülebilen ve Moğolların yaşam tarzına göre imal edilen türden vazgeçilmez bir seyahat ve göç araçlarıydı. Kapı kacak gibi basit ama sürekli lüzumlu olan ev gereçleri ve yiyeceklerini bu arabalarda taşıyan Moğollar bu tip arabalarının kapısına kilit takarlardı. Moğolların üstü kubbeyi andıran ve ince ağaç çubukları kayışlarla bağlamak suretiyle imal edip üzerine keçe attıkları arabalarından başka dört köşesine ağaç direk sabitleyerek direkler arasına tahtaları birbiri üzerine örerek yaptıkları arabaları da vardı. Erzak arabası da dedikleri bu arabaların imal şekli Tanrı'ya saygılarının bir tezahürüydü. Detaylı bilgi için bkz. (Polo, 2019, s. 146; İbn Battûta, 2000, s. I/465, 470; Mustafa Uyar, 2012, s. 106; Willem, 2010, s. 89; *Gizli Tarihçe*, 2018, ss. 65, 80, vd.; *Gizli Tarih*, 2010, ss. 2, 3, 39, vd.; Subaşı, 2021, ss. 48-50).

kadınları öldürürlerdi. Çok istisnai olarak hizmetli olarak ayırdıkları kadınların ise burunlarını keserler ve yüzlerini bakılmaz hale getirdikten sonra çalıştırırlardı. Fakat tüm bunlardan daha ilginç olanı ve vahşet içereni ise oyun oynatma bahanesiyle tek sıra haline getirdikleri esir çocukları öldürme şekilleriydi. Onları öldürme işini de kendi çocuklarına verirlerdi. Kendi çocukları eline aldığı bir ağaç parçasıyla esir çocukların kafasına vurur ve onlara işkence ederdi. Moğol kadınları bu vahşeti zevkle izlemekten asla gocunmazlardı⁶ (Spalatensis, 2006, s. 273) Düşman esirlerine karşı acımasız olan Moğol askerlerinin yanlarına aldıkları kadın savaşçılar da acımasızdılar. Kendilerinden daha çekici kadını asla yaşatmayan kadın savaşçılar savaş meydanında çocuklara dahi merhamet etmezlerdi (Subaşı, 2021, ss. 200-201). Zaten Moğolların eline geçmektense ölmeyi tercih eden kadın ve çocuklar da vardı ki bunun en mühim misali Celâleddin Harzemşah'ın Sind Nehri kıyısında Moğollara yenilgisinde yaşanmıştı (Ebü'l-Fidâ, 1999, s. 3/149-150). Argun da Türkiye Selçuklularının çocuk yaşta sultanı Gıyaseddin'i boğdurmak suretiyle öldürmüştü (Ebü'l-Fidâ, 1999, s. 4/17).

Cengiz Han'dan bil itibar Moğol hanları düşmanlarına karşı acımasız olmalarıyla bilinmektedir. Bu sebeple yaptıkları katliamlarda düşmanın çocuklarını ayırt etmeden katlederlerdi. Bilhassa atalarının katili ve düşmanı olduğunu düşündükleri Tatarlara karşı daha acımasızdılar. Cengiz Han'ın yarlığı üzerine Tatar klan ve kabile mensupları kılıçtan geçirilirken kadın ve çocuk ayırımı yapılmadı. Üstelik hamile kadınların karnı yarılarak çocukları dahi çıkarıldı (Hemedânî, 1983, s. I/62; *Gizli Tarihçe*, 2018, ss. 116-117; *Gizli Tarih*, 2010, s. 82; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/46). Tatarlara karşı Cengiz Han'ın uyguladığı bu katliamdan sağ kurtulanlar da olmuştur. Moğolların Tatar eşleri ve saklanan çocukları askerî kamplarda komutan çadırlarında yetişerek Tatar soyunu devam ettirdiler. Tatar çocukları Cengiz hanedanıyla pek çok evlilik yaptılar (Hemedânî, 1983, s. I/62-63; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/47).

Ele geçirdikleri esirler arasından on erkek çocuk sayıp birini alırlardı. Kız çocuklarını da aynı şekilde alırlardı. Dolayısıyla ele geçen esir çocukların ancak yüzde yirmisi seçilip köle olarak çalıştırmak üzere Moğol ülkesine gönderilirdi (Carpini, 2000, s. 85; Quentin, 2006, s. 28). Bazı metbu ülkelerde ise üç çocuklu ailelerden bir çocuğu vergi olarak alıyorlardı (Carpini, 2000, s. 86; Quentin, 2006, s. 27). Çocuklar vergiden muaf olsa da bazen verginin tam da kendisi oluyorlardı (Müverrih Kiragos, 2009, ss. 68, 74; Müverrih Vardan, 1937, s. 230).

Metbu olan halk her yıl bakire kızlar ve çocuklar getirip Moğol yöneticilerine sunarlardı. Bir nevi esir sayılan bu çocuklar Moğol yöneticisinin insafına göre adamlarına hizmetkâr olarak dağıtılırdı (Carpini, 2000, ss. 68-69; Dalkesen, 2011, s. 541). Bu durum Cengiz Yasası'nda açıkça şu ifadelerle yürürlüğe sokulmuştur: “*Her yılbaşında kendisi ve oğulları için aralarından seçsin diye bütün kızlar hükümdara takdim edilmelidirler.*” (Alinge, 1967, s. 146; Bademci, 2012, ss. 130-133).

Merkitleri mağlup eden Cengiz Han katliamdan kurtulan Merkitli kadın ve çocukların arasından odalık ve hizmetçi seçmiştir (*Gizli Tarihçe*, 2018, ss. 75-76; *Gizli Tarih*, 2010, ss. 51-52). Güzel kızlar ise yine Cengiz Han'ın; “*Güzel kız çocukları yanınızda büyüyüp kadınlarınızın elbisesini yamasın veya güzel kızlara eşlerinizin eteklerini düzelttirirsiniz.*” şeklindeki emrine muvafık olarak tasarruf edilmişti (*Gizli Tarihçe*, 2018, s. 213; *Gizli Tarih*, 2010, s. 189). Ancak Sultan Muhammed Harezşah'ın haremî bu kadar şanslı değildi. Zira bir buyrukla onun tüm erkek çocukları katledildi (Cüveynî, 1999, ss. 382-383; Abû'l-Farac, 1999, s. II/514, 564; Nesevi, 1934, s. 33; Barthold, 1990, s. 456; Erdoğan, 2020, s. 104). Ama genelde Moğollar bir yeri ele geçirdiği zaman orada yirmi yaş altı kız ve erkekleri sağ bırakır ve bunlar arasından seçim yaparlardı (Abû'l-Farac, 1999, s. II/513). İktidar mücadelesi yaşadıkları emirlerin çocuklarını da

⁶ Moğol kadınlarının bu tarz girişimleri ve acımasızlıklarına dair kaynaklarda yeteri kadar bilgi mevcuttur (Cüveynî, 1999, ss. 179-180; el-Kâşânî, 1969, ss. 39-40; Örs, 1992, s. 81)

sağ bırakmazlardı. Emîr Çoban da Ebu Said'le yaptığı mücadelenin bedelini çocuklarının ölümüyle ödemişti (Ebü'l-Fidâ, 1999, s. 4/96).

Moğollar savaş sırasında buldukları kimsesiz çocukları devlete sadık eleman olarak yetiştirmek üzere saraya alırlar ve bir bakıcı eşliğinde onları büyütürlerdi. Cengiz Han'ın annesi Ölü Eke bir ara on kadar çocuğa bakıyor ve onları Cengiz Han'a sadık bir asker olarak yetiştiriyordu. Bu yetim çocukların; “*Gündüz göreceğ göz, gece işitecek kulak.*” olmaları için oldukça titiz bir bakıcılık ve eğitmenlik yapıyordu (Gizli Tarihçe, 2018, ss. 89-92; Gizli Tarih, 2010, ss. 65-68).

Bağdat'ı işgal edip üç oğluyla teslim olan Abbâsîlerin son Halifesi Müsta'sım-Billâh'ı öldürüp çocuklarını yetim bırakan Hülagü de müteveffa halifenin oğlu Mübarekşah'ı eşi Olcay Hatun'a vererek yetişmesi için Meraga gözlemevinin bilim adamı olan Hâce Nasîrüddin et-Tûsî'nin (v. 672/1274) yanına göndermişti. Hülagü, Mübarekşah'ı bir Moğol hatunuyla da evlendirmişti (Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 47; Köse, 2015, ss. 479-480).⁷ Fakat Hülagü'nün katliamından kurtulmada tüm üst düzey yöneticiler için aynı şeyi söyleyemeyiz. Halife'nin büyük oğlu 25 yaşındaki Ebü'l-Abbas Ahmed ve ortanca oğlu 23 yaşındaki Ebü'l-Fadl Abdurrahman da babalarıyla birlikte katledildi. Halife'nin ailesinden geriye sağ kalıp esir edilenler sadece küçük oğlu Mübarekşah ve kızları Fatıma, Hatice ve Meryem'di. Hilafet sarayından ise yaklaşık bin bakire esir edilmişti (İbnü'l-Kesîr, 1998, s. 17/361; Safedî, 2000, s. 27/233). Belirtmek gerekir ki Hülagü'nün, Halife'nin üç kızına da dokunmazken erkek çocuklarının büyük ve ortancasını katledip sadece küçük olanı sağ bırakması aslında diğer istilalarında uygulayageldiği bir yöntem değildi.

Bağdat'ta katlettikleri arasında Dârü'l-Hilâfe'nin üstadı Şeyh Muhiddin Yusuf b. Şeyh Ebü'l-Ferec b. Cevz'i de vardı. Oğulları Abdullah, Abdurrahman ve Abdülkerim'le birlikte öldürülmüştü. Devlet erkânı peş peşe katlediliyordu. Mabeynci Mücahiddün Aybek ve Şihabüddin Süleymanşah'la birlikte ehl-i sünnet emîrlerinden bir topluluk yine bu katliamlar sırasında öldürüldü. Moğollar Abbasi sarayından öldürecek olduğu kişiyi çağırıyor o kişi de çoluk çocuğunu ve kadınlarını alıp saraydan çıkarak saray balkonunun karşısındaki Hallal mezarlığına gidiyordu. Moğollar burada saray mensuplarını teker teker çağırarak çoluk çocuğuyla birlikte koyun boğazlar gibi öldürüyorlardı (İbnü'l-Kesîr, 1998, s. 17/361-362).

Mengü Kağan batıya gönderdiği Hülagü'ye emir vererek; “*Sana kafa tutup boyun eğmeyenlerin karısını, çocuğunu, akrabalarını ve yakınlarını elinle kahredip zelil ederek kaleleri ve hisarları yık...*” demiştir (Abü'l-Farac, 1999, s. II/556-557; Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 15; Subaşı, 2021, s. 199).

Genelde Moğollar düşmanlarının çocuklarını esir edeceklerini ümit ederek savaşa girse de kendi çocuklarının esir olduğu savaşlar da mevcuttur. Hülagü'nün huzuruna çıkan Sârim Özbek'e hitaben Hâcip; “*Yarın öğleden sonra Halep kalesi düşer. Kızlarınız, kadınlarınız ve civardan kaleye sığınan sultanların kızları, çocukları Dokuz Hatun'un yanında olurlar. Hülagü Han, onları cariyelerin yanlarına oturtur.*” (Abü'l-Farac, 1999, s. II/556-557; Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 15; Sağlam & Aksoy, 2021, s. 163) demesine rağmen Ayn-ı Câlût'ta Moğollar kadınlarının ve çocuklarının Memlûklerin eline esir düşmesine mani olamadılar (İbn Abdüzzâhir, 2021, s. 36).

3. AİLE YAPISINDA ÇOCUK

3.1. Doğum

Aile düzeni içerisinde bir kız veya erkek çocuğu dünyaya getiren kadına büyük bir sorumluluk düşmekteydi ki o da çocuğunu yetiştirip büyütme idi. Yine de kati sonuç doğuran sert yasalara rağmen Moğol kadını anne olduğu zaman çocuğa gerekli ihtimam gösterilmez ve ilave

⁷ Halife'nin katli hakkında ayrıca bkz. (Ebü Şâme, 1997, s. 4/66).

bir muhafaza önlemleri alınmazdı. Bu tutum Moğolların etkilendiğini düşündüğümüz Çin aile geleneğinin aksi bir davranıştı. Doğum yapan kadın her zamanki gibi yer içer ve iklimden etkilenmezdi. Bebeğin rüzgardan ve soğuktan muhafazası için çaba sarf edilmezdi (Serruys, 1945, ss. 130-131). Bir Moğol kadını çocuğunu doğurup oracıkta koyun yünüyle temizler ve koyun derisine sararak uzunluğu dört dirsek, genişliği ise bir dirsek olan dikdörtgen bir beşiğe koyar, ardından bu beşiği eline alıp atına binerek yola koyulurdu (Mustafa Uyar, 2012, s. 135). Yolculuğu için ufak bir doğum molası vermek ona hiçbir şekilde zor gelmezdi. Zira çocuklarına verdikleri özeni yeni doğmuş bebeklerine göstermezlerdi.

Fakat normal süreçte kadına doğum esnasında bir ebe yardımcı olurdu. Hatta doğum esnasında bir yaşlı kadının da mutlaka doğumu takip ettiği görülmektedir (Polo, 2019, s. 190). Bu kadınlar bir ok yardımıyla göbek kordonunu keserlerdi. Kız veya erkek doğumu fark etmeksizin kırmızı renkte bir kumaş parçasına ya da genellikle bir kuşağa takılan bıçak kapının üstüne asılarak rutin yerine getirilirdi. Bu gelenek doğum sonrası yay veya havlunun kapıya asılmasını andırmaktadır (Serruys, 1945, ss. 130-131). Tüm bu süreçler yaşanırken baba doğum tarihini dakikası da dahil deftere yazarak titizlikle kayıt altına alırdı (Polo, 2019, s. 227). Zira Moğollar kullandıkları takvim ve bir nevi burç inanışlarına ve totemciliğe istinaden doğum zamanını bilmeyi hayati bir mesele olarak görürlerdi.

Doğduğunda bir deri veya keçeyle kundaklanan bebek üç gün sonra yıkanır ve tekrar kundaklanırdı. Evli çiftler artık bir aile olarak o gün bir öküz keserler ve uzak yakın tüm akrabalarını içki toyuna davet ederlerdi. Bu toy tüm Moğollarda olduğu gibi vasallarında da görülen doğum günü partisiydi. Her yıl doğum gününde düzenlenen bu toyda hatunun çadırında toplanılırdı. Baba ve onun diğer hatunları yakınlarıyla birlikte bu çadırda hazır olarak etkinlikleri yakından takip ederlerdi. Bu oldukça eğlenceli bir etkinlikti (Subaşı, 2021, s. 133).

Ebû Said'in doğum gününde İl-Tüzmiş Hatun'un çadırında içki meclisi düzenlenmiştir. Tebriklerin kabul edildiği ve şadlık merasimi düzenlenen bu çadırda mutluluk naraları atılmakta, han, şehzadelere, hatunlara ve ona tabi olanlara çeşitli ikramlarda bulunmaktaydı. Ayıca davetlilere suyurgamişi verilmiş yani bağışlanma ve merhamet etme ihsan edilmişti (Reşîdüddin Fazlullah, 2013, ss. 172, 301). Büyük Kağan Kubilay'ın doğum günü olan 28 Eylül'de her yıl yılbaşı etkinliği hariç yılın en büyük kutlaması olarak merasim düzenlenirdi. O gün Kubilay Han altın dövme elbise giyerdi. Onun merasimdeki görkemini renkli ipekten ve altından tek renk giysiler giymiş olan 12 bin baron ve şövalye tamamlardı. Bu sadık birlikler bu güne mahsus olarak kıymetli kemerler takarlardı. Adeta bir sanat şöleni gibi dikkat çeken elbiseleri değerli madenlerle süslenmiş inci, altın ve gümüşün ağırlıkta olduğu ipek ve deriden özenle imal edilmişti (Polo, 2019, s. 198).

Moğollarda ilginç olan bir şey daha vardı ki o da hamile bir eşin kocası tarafından dövülüp çocuğunun düşürülmesinin cezayı müstelzim olmayan hafif suçlardan sayılmasıydı. Düşen bebek kaç aylıkta o kadar sayıda hayvanın kadına verilmesi yeterliydi (Beyânî, 2015, s. 51). Bu yasa misal olarak üç aylık bir bebeğin Moğolların gözünde ancak üç adet hayvan kadar değerli olduğunu düşünmemize hatta daha da değersiz bir şey olduğuna kanaat getirmemizin önünde bir engel bırakmamaktır. Yine de bunun sıradan bir halk için uygulanan yasa olduğunu ve hanedan içerisinde uyulan teamüllerin çok daha farklı olduğunu belirtmek gerekir. Toplumsal inanışları ve gelenekleri göz önüne alınca Moğolların sürekli bir nüfus artışı teşvik eden dinamikleri ve sosyal hayatı düzene sokmakta yürürlükteki yasaları hele hele de hanedan bazında kadına verilen öneme bakılınca yasaların bu tarz fiillere daha ağır cezalar vermesi beklenirken diyet olarak en fazla 9 adet hayvanın yeterli görülmesi belki de Moğolların iç yüzünü göstermesi bakımından mühimdir. Erkek egemen bir toplum olarak kadına verdikleri değerin siyasi çıkar ilişkilerinden öteye gitmediği de akla gelen ihtimallerdendir. Hatta bu diyetin dayak yiyen kadın için mi yoksa karnında ölen çocuğu için mi verildiğine dair de kaynaklarda her hangi bir ip ucunun olmayışı Moğol erkinin iç dünyasının halen daha müphem kaldığını göstermektedir (Subaşı, 2021, s. 135).

Kaynaklar Moğol kadınının at sırtında bile çocuğunu emzirdiklerinden bahseder. Sırtlarına bağladıkları bebekleri annelerinin karınlarına kadar sarkan göğüslerinden at sırtındaki yolculukları esnasında karınlarını rahatlıkla doyurabiliyorlardı (Serruys, 1945, s. 152). Ancak bu her zaman böyle devam etmezdi. Bebek her daim annesinin sırtında veya kucağında değildi. Doyurmak için kucağına aldığı çocuğu karnı tokken bazen çadırın dışına çıkarırdı. Bu süreçte bebek artık bebeklik evresinden çıkmaya başlar ve çocukluk çağına adım atardı (Polo, 2019, s. 190).

Her ne kadar çocukların yetiştirilmesinden anne sorumlu olsa da bazen çocuklarını uzun süreliğine akrabalarının yanına gönderenler olduğu gibi bazen de çocukları için sütanne, refakatçi veya dadı dediğimiz bakıcı tuttukları da vakidir (Broadbridge, 2018, s. 26).

3.2. Ailenin Temeli Olarak Çocuk

Akrabalık bağları ve ailenin önemine dair düşüncelerini ortaya koyan Cüveynî insan neslinin evlilik yoluyla çoğaldığını, insanlığın bu yolla haleflerinin nesilden nesile, asırdan asıra devam edip yokluk aleminden varlık alemine çıktığını belirtmektedir. Ata ve cedlerin isimleri ancak kendilerine benzeyen ve sulbundan gelen çocukları sayesinde yaşayacaktır. Bu vesileyle hayatta iyi bir isim ve nam bırakmak isteyen akıllı adamların da bu yolu tercih ettiğini belirten müellif asil ve cömert bir evladın hayatının dedelerinin hayatını yansıtacağını ifade eder (Cüveynî, 1999, s. 476). Anne babanın bir görevi de çocuklarına oymak ve kabilelerini tanıtmaktır (Vladimirtsov, 1995, s. 75). Bu akrabalık bağının gelişimi ve kabileler arası üstünlük ve mücadeleler açısından mühimdir.

Bu sebeple Moğollar çocuğa ayrı bir anlam atfetmiş ve sırf nesillerini devam ettirecekleri için onlara önem vermişlerdi. Hanedanın devamı olarak çocuğun önemini bilen Tokta Han da, veliaht tayin ettiği İl Basar'ın kendinden önce ölmesine bir hayli üzülmüş ve hanlığının yabancıların eline geçeceği hususunda kaygıya kapılmıştı. Ancak bu sırada Han'ın kardeşi Tuğrul'dan çocuk sahibi olan Kelin Bayalın Hatun bir itirafta bulunur ve çocuğu Özbek'in yaşadığını, onu Çerkez ilinde sakladığını ve on dört yaşında olduğunu söyler. Hanlığının geleceğini bu çocuğa bağlayan Tokta Han habere sevinerek Kelin Bayalın Hatun'a iki bin kişilik bir tümen verir. Böylece çocuk yaşta Özbek, Altın Orda'nın geleceğini de belirlemiş olur (Ötemiş Hacı, 2009, ss. 49-50).

Moğollarda aile yapısını güçlü ve dinamik tutacak olan yasalar yine Cengiz Han'ın şahsında hayat bulmuş ve yaklaşık iki asır boyunca tüm Moğol toplumlarına misal teşkil etmiştir. Aile içi işleyişle alakalı olarak pek çok ikaz ve söylemde bulunan Cengiz Han; *"Babalarının bilgeliğini dinlemeyen çocuklar, büyük kardeşlerin sözlerine kulak vermeyen kardeşler,... çocuklarına destek olmayan yetişkinler,..."* diye söz ettiği gruplar arasından ancak hırsız ve eşkıyaların türeyeceğine dikkat çeker (Hemedânî, 1983, s. I/434; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/293). Bu sebeple ebeveynler çocuklarını yetiştirmeye bir hayli önem verirlerdi. Bir ilkbahar günü Alan Hoa'nın bir koyunu pişirerek Belgunotai, Bugunotai, Buhu-hatagi, Buhatu-salci ve Bodonçar-munghah isimli beş oğluna ziyafet çekmesinde olduğu gibi bir Moğol annesinin çocukları üzerindeki etkisi neredeyse hayatın her aşamasında kendini hissettirirdi. Yemek esnasına çocuklarına birer ok veren Alan Hoa onlardan bu okları kırmalarını ister. Onlar da zorlanmadan bu okları kırıp atarlar. Ardından bu kez beş oku birbirine bağlayarak çocuklarına verir ve sırasıyla kırmayı denemelerini ister ancak onlar bu kez bu isteği yerine getirmeyi başaramazlar. Bunun üzerine onlara bir hayat dersi vermek niyetinde olan Alan Hoa eşi Dobunmergen'den olan çocuklarına dönerek; *"Oğlum Belgunotai ve Bugunotai siz, bu üç çocuk hakkında ananızdan şüphe ederek aleyhimde dedikodu yaptınız."* der. Ardından beşine birden hitap ederek; *"Beğ oğlum sizler benim tek vücudumdan dünyaya geldiniz. Eğer ayrı ayrı hareket ederseniz, deminki beş ok misali gibi herkes tarafından kolayca kırılırsınız. Fakat bir araya bağlanmış beş ok gibi toplu bulunursanız size kim kolaylıkla zarar getirebilir?"* demişti (Gizli Tarih, 2010, ss. 7-8).

Evli kadınlar ev işlerinin dışında çocuk yetiştirme ve büyütme yükümlülüklerini de yerine getirmekle mükelleftiler. Bu erkek egemen Moğol toplumunun bir özelliği idi. Hatta hanedan üyelerinde de bu böyleydi. Zira Ölün Eke eşi Yegüsey Bahadır'ın ölümünden sonra çocuklarını bir arada tutmuş ve tüm zorluklara rağmen onları yetiştirme külfetine katlanmıştır. Zaten kocaları ölen dul kadınlar ailenin tüm mülkünün tek tasarruf sahibi olarak ailenin reisi konumuna geçerlerdi (Vladimirtsov, 1995, s. 87). Cengiz Han'ın küçük yaşta annesi tarafından yetiştirildiğini anlatan ifadelerle bakılınca Ölün Eke'nin gündelik yaşamın ritminde pek çok işi yerine getirdiği görülmektedir. Yerine göre yamalı bir yalma giyen, kuş üzümü ve böğürtlen toplayan, gümüş otu kökü kazıyan, yerine göre yaban soğanlarıyla ve yaban pırasasıyla yemek yapıp çocuklarına bakan bu kadın bilge, cesur ve mahir bir Moğol hatunu olarak kaynaklardaki yerini almıştır (*Gizli Tarihçe*, 2018, ss. 54-55; *Gizli Tarih*, 2010, ss. 25-26). Moğol toplumunun genel inanışında annenin kutsiyetine atıflar vardır ki bunlardan biri de Kubilay Han'ın; “*Bir han cennete ve dünyaya örnek olmalı ve annesini yüceltmesi için büyük ün kazanmalıdır.*” şeklindeki sözüdür (Zhao, 2008, s. 237). “*Kendi anasını kötüleyen yabancı düşmana esir olur.*” düsturu da Moğol yasalarında yerini almıştır (Bekir Şişman, 2009, s. 75).

Yalnız başına yaşayan bir erkeğe veya kadına rastlamanın neredeyse mümkün olmadığı Moğol toplumunda yaşı gelen kız çocukları ailesinin evlilik masraflarını karşılamasıyla evlenir ve kendine bir yuva kurardı. Aile ise kızını ancak yüksel bir meblağ karşılığında yani başlık parası karşılığında bir erkeğe eş olarak verirdi. Bazı durumlarda kız çocuğunun evlilik yaşının bir hayli geçtiği zamanlar da vardı. Ama gerçek şu ki babasının evinde kalan bir kız, yani kocaya gitmeyen bir kız evladının bu durumu hoş karşılanan bir şey değildi. Moğollarda kız çocuğunun yazgısı asla doğduğu kapıda yaşlanmak üzere yazılmamıştı, bilakis bir erkeğe verilmek üzere yazılmıştı. Bu sebeple herkes kendisine münasip bir eşi bulmak için çaba sarf ederdi (Beyânî, 2015, s. 21; Crucis, 2018, s. 48; Polo, 2019, s. 137; Willem, 2010, s. 104).

Moğol soylularının aile içi ilişkileri ve bilhassa evlenme gelenekleri birkaç nüansla halktan ayrılırdı. Hanedandan bir prenses evlendiğinde kocası haber vermeden yanına giremezdi. Hanımı ona bir kız veya erkek çocuk dünyaya getirene kadar, eşinin ailesinin yanında ikamet ederdi. Yani damat bu süreci kayınpederinin otağında kalarak ve kızın ailesine hediye vererek geçirirdi (*Gizli Tarihçe*, 2018, s. 51; *Gizli Tarih*, 2010, s. 21). Zira Moğol geleneğinde anlaşılan o ki aile tanımı ancak çocukla birlikte yapılırdı. Çocuk yoksa aile de yoktu.

Bu sıra dışı gelenek Cengiz Han'ın evliliğinde dahi görülmektedir. Han'ın Börte ile olan evliliğinde annesi Çotan Hatun, damadı Cengiz'e değil de annesi Ölün Eke'ye çeyiz yerine geçecek bir hediye olarak kara samur kürk getirmişti. Ayrıca Cengiz nişanlanınca kayınpederinin yanına yerleşmişti (*Gizli Tarihçe*, 2018, s. 63; *Gizli Tarih*, 2010, s. 37; Tuncer Gülensoy, 2008, s. 39). Tüm bunların sebebi temelleri yeni atılan bu ailenin henüz çocuk sahibi olmayıştı.⁸

Damat ancak baba olunca kendi otağına döner ve yuva teşekkül etmiş olurdu. Bu hususta Simon'un kayıtları bizlere daha farklı bir perspektif sunmaktadır. Onun belirttiğine göre; damat kendisine bir çocuk verene kadar eşine çeyiz almazdı. Anne ve baba da çocuklarının çeyizini çocuk yapma şartına bağlamıştı (Serruys, 1945, ss. 129-130; Quentin, 2006, s. 19). Simon'un bu kayıtları da göstermektedir ki ne nişanlanmak ne de evlenmek aile olmaya hatta birlikte yaşamaya kafi değildi. Aile olmanın temel şartı bir çocuk dünyaya getirmektir.

Moğol sarayında evlilikten kasıt daha çok çocuk sahibi olmaya ilk adım gibi addedilmişti. Öyle ki Kağanlar özel meziyetli adamlarını ödüllendirmek için onlara bir kız hediye eder ve çocuk sahibi olmasını arzuları. Ögeday Kağan, Fila isimli güreşçiye ihsanlarda bulunduktan sonra onu

⁸ İlk eşin çeyiz olarak getirdiği kızı kendisine odalık yapan bir Moğol bu kızdan da çocuk sahibi olabilirdi. Bodançar buna bir misaldir (*Gizli Tarih*, 2010, s. 13).

güzel bir kadınla evlendirmiş ve çocuk sahibi olmasını istemiştir (Cüveynî, 1999, s. 214; Hemedânî, 1983, s. I/498-499; Reşideddin Fazlullah, 1998, ss. 342-343).

Aile olmanın gereğini çocuk sahibi olmayla özdeşleştiren Moğollarda erkek, nikahladığı kadını çocuk doğurana kadar eşi olarak görmezdi. Hatta kadının çocuk doğuramaz olduğu anlaşılınca onu boşama yetkisine dahi sahipti. (Quentin, 2006, s. 19) Farklı milletlere nüfus bakımından üstünlük kurabilmeyi çocuk yapmaya bağlayan Moğolların pek çok eş alması ve bu eşlerinden bir hayli çocuk yapmaları kendi bölgelerinde Hristiyan nüfusun onlarla yarışamayacak duruma gelmesine neden olmuştur. Hatta Müslümanların da çok eşli ve çok çocuk sahibi olan bir demografik yapıya sahip oluşu Moğollarla Müslümanlar arasındaki nüfus üstünlüğü yarışında Hristiyanları saf dışı bırakmıştır (Polo, 2015, ss. 58, 99, 2019, s. 147). Bu durum tam da Cengiz Yasası'nda belirtildiği üzere; *“Birçok kadınla yaşa ama onların ihtiyaçlarını eksik etme çünkü soyumuz çoğalmalıdır.”* sözüne mutabık olarak evlilikten maksadın çocuk yapmak olduğunu doğrular niteliktedir (Pachymérés, 1984, s. 446, 2009, s. 56). Cengiz Han'ın ölümünden yaklaşık yarım asır geçmesine rağmen Cüveynî kendi döneminde Han'ın hayatta olan çocuk ve torunlarının sayısının yirmi bine ulaştığını belirtir (Cüveynî, 1999, s. 477). Bu rakam sayılarak elde edilmiş bir rakam olmasa da çokluktan kinaye olarak değerlendirilebilir. Fakat bir hayli çok eşli bir hayata sahip olan Moğolların eş sayısına paralel olarak artan çocuk sayısı ve torunlarının hızla çoğalması gibi faktörler bu rakamın mümkün olabileceği kanaati de uyandırmaktadır.

Ailelerin bazen evlilik çağına gelmiş olan iki çocuğuna birden düğün yaptığı da görülmüştür. Yani bir kızını evlendirirken aynı anda oğluna bir gelin alabilir ve bunu tek bir düğün merasimiyle aradan çıkarabilirdi (Müverrih Kiragos, 2009, s. 56; Aknerli Grigor, 2007, s. 40).

Cengiz Han'ın kendine has yaşantısının kendinden sonra da devamı halefleri sayesinde sağlanmıştı. Onun halefleri çocuk sayısının artması için yurtlarında her yıl en az bir düğün yapma şartını yasaya bağlamıştır (Beyânî, 2015, s. 30). Doğurganlığa yönelik söylemler arasında bazı Moğol kadınlarının kurt pisliğiyle makyaj yaptıkları ve 300 yıl kadar ömürleri olan bu kadınların oldukça doğurgan olup çocuklarını kurt gibi beslediklerine dair kayıtlar (Aknerli Grigor, 2007, s. 23; Mustafa Uyar, 2012, ss. 81, 112; Willem, 2010, s. 113). Moğolların vahşiliklerine atf için yazılmış gerçeklikten uzak rivayetler olarak değerlendirilmektedir. Zira kaynakların Moğol kadınlarının güzellikleriyle ilgili malumatları bu bilgilerle kıyaslanınca okuyucuda iddiaların doğruluğuna yönelik şüphe uyanmaktadır (Subaşı, 2021, s. 163).

Bu iddiaların aksine Cengiz Han'a göre Onon ve Kerulen'in Moğol kızları süssüz, pembe yanaklı, gayet latif, güzel ciltli ve çehrelidir. Bu kızların tarak ve allık gibi güzellik tamamlayıcı şeylere ihtiyacı da yoktur. Cengiz Han kendi ulusunu bu şekilde överken aslında onlardan beklediği güzellik değildi. O muhtemelen daha çok, Moğol bireylerinin ve buna kız çocukları da dahil olağanüstü çevikliklerine, dinçliklerine ve maharetlerine odaklanmıştı (Hemedânî, 1983, s. I/440; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/299).

Bozkır aile yapısını yansıtan Moğol yaşam biçiminde çocuklar, ailenin hayatını geçirmiş olduğu gerek çadırlar gerekse seyahat için kullandıkları arabalarda (Polo, 2019, s. 146) ailenin diğer üyeleriyle birlikte hayatlarına devam ederlerdi. Aile içi oturuş şekli dahi zamanla belli kurallara bağlanmıştır. Öyle ki Moğol hakimiyetindeki topraklara seyahat gerçekleştiren Rubruk dahi bu düzeni yakından temaşa etme fırsatı bulmuştur (Willem, 2010, ss. 88-90).

İslâm müelliflerinin Moğollarla ilgili kayıtlarına göre bir kadına yaklaşımda nikah şartı aramayan Moğollarda zina yaygındı. Bir kadın bir erkekle yaşadığı münasebetten sonra başka bir erkekle de aynı şeyi yaşayabilirdi. Dolayısıyla doğacak çocukların nesebi de meçhul kalırdı. (İbnü'l-Esîr, 2016, s. 10/212) Ancak İbnü'l-Esîr'in bu kaydının Moğolların tümünü kapsamadığı Moğollarla ilgili diğer kayıtlardan anlaşılmaktadır. Cengiznâme'deki bir kayıta Altun Han, kızı Ülemâlik Körkli'nin güneşin ışığından hamile kaldığını bilmeden onu ziyarete geldiğinde kızının hamile kaldığını öğrenince zinaya olan bakışlarını şu ifadelerle dile getirmişti: *“Ey kızım ne sebeple yüzüne namus lekesi düşmüştür; bu çocuk nasıl oldu? diye sorar. Ardından Kaygı ile eve*

gelir ve eşine ikimiz helal çift olalı bunun gibi kirli bir iş başımıza gelmedi” (Bekir Şişman, 2009, s. 68) Onu bu kaygısında haklı çıkararak ise doğacak çocuğun nesebinin meçhullüğü ve verasetteki yerinin bilinmezliği idi.

Zinanın fuhşiyattan sayılması sadece hanedana mahsus bir durum değildi. İtibar sahibi bir ihtiyar Gazan Han döneminde divana gelerek derdini şu şekilde anlatmıştı: “*Emîrler, vezirler ve valiler, ben genç bir karısı olan yaşlı bir adamım. Oğullarım uzakta ve genç eşlerini evimde bıraktılar. Benim de kızlarım var. Elçiler evime yerleştirildi ve hepsi yakışıklı, narin genç adamlar. Bir süredir benim evimdeler. Kadınlar onları görüyor, benimle ve olmayan oğullarımla yetinmiyor. Elçilerle bir evdeyiz ama onları gece gündüz takip edemiyorum. Bu gördüğüm kadarıyla birçok insanın başına geldi. İşler böyle devam ederse, birkaç yıl içinde bu şehirde tek bir meşru çocuk kalmayacak: hepsi yarı Türk ve igdish (yarı ırklar) olacak.*” (Hemedânî, 1983, s. II/1109-1110; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. III/760). Onun bu yakınması aslında Moğollarda namus kavramına olan düşkünlüğün de bir yansımasıydı. Ayrıca veledizina olarak tabir edilen çocuklarla ilgili karmaşa da zinayı büyük suçlardan yapmaktadır.

4. VERASET HUKUKU VE ÇOCUK

Moğol miras hukukunda da yer bulan çocuk Moğollarda bazen mirasa konu olan ve murisin bıraktığı tereke arasında kendine yer edinen bir meta gibi zikredilmiştir. Muris eğer soylu biriye geride bıraktığı mallar dul eşine intikal ederdi. Tatarlar tarafından zehirlenerek öldürülen Yegüsey Bahadır’ın malları da bu yasaya göre eşi Ölün Eke’ye intikal etmişti. Ancak Tayicutlar murisin malına el koyunca Ölün Eke’ye küçük çocukları miras olarak kalmıştı. Bunun yanında pek az hayvan ve kadın-erkek birkaç uşak da ona kalan miras içerisinde yer almaktaydı (*Gizli Tarihçe*, 2018, ss. 53-54; *Gizli Tarih*, 2010, s. 24; Vladimirtsov, 1995, s. 118).

Moğollarda çocuk babanın tek varisi olarak mirasın tamamında hak sahibi değildi. Mesela babası sefer sırasında ölen bir çocuğa kalan mallar ancak, ölenin kölesine kalan hayvanları ve sürülerinin gayrisiydi. Çünkü ölen askerin naaşını kölesinin hemen getirmesi durumunda onun mallarının mirasçısı olmaya hak kazanıyordu. Ölenin çocukları babalarının mirasını köleyle bölüşmek zorundaydılar. Daha ilginç olan uygulama ise kölesi olmayan başka birisinin naaşı getirdiği takdirde eşi de dahil sürüleri ve tüm mal ve mülkünün naaşı getiren kişiye kalmasıydı (Mustafa Uyar, 2012, s. 160)

Bu uygulamaya rağmen bir Moğol erkeğinin savaşta ölümü evde bakıma muhtaç bir şekilde ölmesinden daha evla sayılırdı. Zira evde yaşlı bir erkeğin bakımı eşi ve çocuklarına yük olacağından bu zorluk sayılırdı. Hatta eşi ve çocukları etrafındakiler tarafından acınırdı. Savaşta ölmesi durumunda sevdikleri onun için üzülse de bu uzun yıllar onun bakımından sorumlu olmaktan daha iyiydi. Hatta dönemin sultanı da geride kalan eş ve çocukları onurlandırıp teselli ederek çocukların bakımı için onları himaye ederdi (Hemedânî, 1983, s. II/987-989; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. III/679).

Muris eğer hatun ise onun geride bıraktığı mallar hakkında genel teamüller uygulanırdı. Ancak bu hususta tek tip bir uygulama yoktu. Hatundan kalan mallar genellikle evlenmemiş kız ve erkek çocuğa intikal ederdi. Bu bağlamda Belgunotai, Bugunotai, Buhu-hatagi ve Buhatu-salci isimli dört kardeş müteveffa anneleri Alan Hoa’dan kalan mirası bölüşmüşlerdi. Fakat akılsız ve zayıflığını ileri sürdükleri hatta akrabadan saymadıkları Bodonçar’ı bu taksimde dışarda bırakmışlardı (*Gizli Tarih*, 2010, s. 9).

Anneden kalan mirasın sadece erkek çocuğa intikali de kayıtlarda rastladığımız bir uygulamadır ki Arık Böke’nin annesinden kalan tüm mirası sahiplenmesi buna misaldir (Willem, 2010, ss. 233-234). Bu uygulamanın benzeri olarak Kubilay Han, Arık Böke’nin kıdemli eşi Elçikmiş Hatun’un ordasını Arık Böke’nin oğlu Nayra Buka’ya vermiştir (Hemedânî, 1983, s. I/668; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/461).

Bundan başka çocuksuz bir hatunun otağının eğer varsa yanında bakmakla mükellef olduğu çocuklara kaldığı bazı özel durumlar vardı. Bu uygulama her hangi bir husumet doğurmaması için genelde siyasi otoritenin tensibiyle olurdu. Abaka Han'ın eşi Bulugan Hatun'un mirası eğitimi ve bakımı için kendisine verilen Gazan Han'a intikal ettirilmişti. Bulugan Hatun ölünce onun mirasını gören Han; *"Bu hazine, çadır, otağ Han'ın fermanı gereğince Gazan içindir. Mühürlü olması gerekir."* diyerek Hatun'un hazinelerden müteşekkil terekesini Gazan Han'a vermişti. Ancak Han bu fermanından önce hazinelerin içerisinde altın, gümüş ve kumaşlardan bir bölümünü kendisine almıştır (Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 195).

Abiş Hatun'un ölmeden önce mallarının dörde bölünmesini, köle ve azatlıların hissesiyle birlikte Mengü Timur'un oğlu Taycu'nun hissesinin verilmesinden sonra kalan ikisinin kızları Gürdiçin ile Algançı'ye verilmesini vasiyet etmesi kız çocuklarının veraset hakkına dair ilgi çekici bir vesikadır. Moğol miras hukukunda kız çocuğunun mirastan bu derece hak alması durumu sadece Abiş Hatun'a mahsus olmasa da az rastlanır türdendir. Zira Abiş Hatun'un vasiyetine konu olan terekesi Hülagü Han'ın kendisine verdiği on bin dinar ve çeşitli mülklerden mürekkepti (Üçok, 2011, s. 167). Genellikle hanedandan bir şahsın ölümünde geride bıraktığı otağ terekenin en önemli kısmını oluştururdu. İlhanlılardan Dokuz Hatun'un otağı hakimiyeti temsil ettiği için onun miras olarak devri ayrıca meşruiyetin de devri olacağından ona sembolik bir mana izafe edilmişti. Bundan başka diğer hatunların otağları miras olarak mirasçılara intikal etmiştir.⁹

Resmi nikahlı olmayan eşlerden doğan oğulla nikahlı eşten doğan oğul arasındaki meşruluk durumu hukuken bir sorun olmamakla birlikte baba da bu çocukları arasında her hangi bir ayrıma gitmezdi. Zira anneleri farklı olsa dahi her ikisinin babası aynı kişiydi. İlk eşten sonraki hatunlardan doğan çocuklarla ilk eşten doğanlar hukuken de kardeş kabul edilirdi. Carpini'nin bu yasaya uygun olarak görülen bir davadan bahsetmesi bu hususta akıllarda şüphe bırakmaz. Onun seyahat notlarından anladığımıza göre; Moğol egemenliğindeki Gürcü kralının biri meşru hanımından diğeri gayri meşru sayılan iki çocuğu arasındaki davada karar veren Moğol hanı meşru erkek çocuğu aleyhine karar vermişti (Carpini, 2000, ss. 49, 88; Vladimirtsov, 1995, s. 84).

İkinci ve daha sonraki eşlerden doğan çocukların nesebinin sahihliği nedeniyle mirastan payına düşeni alması töreye uygun görülmüştür. Ancak Moğollar miras bölüştürmede büyük payı en büyük oğula verirlerdi. En küçük oğul ise babanın evi de dahil esas mülkünü alırdı. Hatta çok ilginçtir ki çadır ve ağıldan başka babanın hanımları da bu çocuğa miras olarak kalırdı. Küçük oğul ocağın devamını sağladığı için ona "ateş beği" anlamında odcigin-odjigin denilirdi. Bazen de babasının mülküne sahip olduğu için "sahip" anlamında ejen denildiği de olmaktadır. Bu çocuk evlense bile babasının evini devam ettirmek ve muhtemelen yaşlanmış olan anne ve babasının bakımını yapmak için ayrı bir eve çıkmaz ve babasıyla birlikte kalmaya devam ederdi. Babası öldüğünde de annesiyle birlikte baba evinde ikametine devam ederdi (Vladimirtsov, 1995, ss. 79, 86-87).

Cengiz yasalarının ortaya koyduğu bir gerçek daha vardır ki o da aile içerisinde babanın ölümünden sonra erkek çocuğa verilen tasarruf hakkıdır. Zira ilgili yasaya göre babanın ölümünden sonra anne bir tarafa babanın diğer eşleri üzerinde yani üvey anneler üzerinde tüm yetki erkek çocuğa geçerdi. Öyle ki yasa çocuğa üvey annelerini eş olarak alma yetkisi dahi vermiştir (Alinge, 1967, s. 146; Bademci, 2012, ss. 130-133).

Ancak Cengiz Han'ın bizzat koyduğu bu yasa kendisinden sonra bir takım problemleri beraberinde getirdi. Tahta geçen yeni kağan, Cengiz'in eşi Möge Hatun'u kendisine eş olarak almış olmasına ve diğer eşlerinden daha fazla sevmesine rağmen Çağatay Han'ın bu duruma itirazı oluştu. Zira o da Ögeday Kağan'a eş olan üvey annesi Möge Hatun'u seviyor ve babasının ölümünden sonra kendisine eş yapmak istiyordu. Dolayısıyla Cengiz Han'ın ölümünden sonra

⁹ Otağların miras olarak el değiştirmesi hakkında bkz. (el-Kâşânî, 1969, ss. 7, 42; Nicola, 2017, s. 157; Örs, 1992, ss. 52, 83; Reşîdüddin Fazlullah, 2013, ss. 4, 110, 150, 168, 195, 196, 216, 276).

ilgili yasa üvey annelerinin tasarrufunu tek çocuğa bırakmamış oluyordu. Tüm erkek çocuklar babalarının geride bıraktığı eşlere talip olabiliyorlardı. Hülagü'nün eşi Dokuz Hatun aslında babası Toluy'un hatunuydu ve babasından miras kalmıştı. Üvey annesini kendisine eş alan Hülagü onu diğer hatunlardan üstün tutmuştu (Hemedânî, 1983, s. I/108-109; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/77; Reşidüddin Fazlullah, 2013, s. 4). Bundan başka Alan Hoa'nın kocası ve erkek akrabaları olmadığı halde üç çocuk doğurması meselesi çocukların babası hakkında bazı söylentileri beraberinde getirmişti (*Gizli Tarihçe*, 2018, s. 39; *Gizli Tarih*, 2010, s. 7)

Eğer ölen kişi geride erkek çocuk bırakmamışsa dul kalan eşleri alma hakkı ailenin en yaşlı üyesine geçerdi. Baba ve annenin çadırı her zaman yaşlı anne ve babasına bakacak olan en genç oğula kalırdı (Carpini, 2000, ss. 30-31; Willem, 2010, ss. 104-105; Skelton vd., 1965, s. 94). Zira diğer erkek bireyler evlenip kendi çadırlarına çıkmış olurlardı.

Çocukları ilgilendiren diğer bir evlenme usulü ise kardeşlerden birinin ölmesi durumunda geride bıraktığı eşini küçük kardeşin yada akrabalarından bir kişinin nikahına almasıydı. Bu zorunlu bir gelenektir ve yapılmayınca arkadaşları arasında alay konusu olabiliyordu. Bu evlilikte aranan şart ise ölen kişinin çocuklarının bu duruma rıza göstermesiydi. Çünkü geride kalan eş ilk önce ölen kişinin çocuklarının hakkıydı. Bu sebeple üvey çocuğun rızası olmadan bu evlilik uygun sayılmazdı. Geride kalan eş ölen kişinin kardeşinden ziyade oğlunun hakkıydı.¹⁰

5. MOĞOL İNANCINDA VE YASALARINDA ÇOCUK

5.1. Çocuğun İnanç ve Ritüellerdeki Yeri

Genel hayatın ahengi içerisinde olduğu gibi Moğollarda da çocuk ailenin hatta annenin ayrılmaz bir parçası olarak hayata tutunur ve belli bir yaşa gelince aileden ayrı bir birey halini alırdı. Bu sebeple çocuklar genelde annelerini de ilgilendiren mevzularla birlikte anılmakta ve kaynaklarda bu şekilde yer edinmektedirler. Bu alanlardan biri olan dini yaşamda da Moğolların yüce ve semavî bir tanrı olarak varlığına inandıkları Natigai'nin (Itoga-Troga), (Carpini, 2000, s. 40; Polo, 2019, s. 425) eşlerini ve çocuklarını diğer bir deyişle aileyi ayrıca tarım ürünleri de dahil tüm dünyevi metalarını koruduğuna inanırlardı. Altın, gümüş ya da bütçeye göre ağaç, keçe ve kumaştan yapılan bu tanrıları evlerinin önemli bir yerinde muhafaza eden Moğollar ayrıca bu tanrıdan başka ona eş olarak bir kadın motifi çizilerlerdi. Bu karı koca tanrıya başka bir kumaş üzerine çocuk resmi de çizerek Natigai'nin ailesini tamamlarlardı. Hatta öğlen ve akşam yemeklerinde bir miktar yağlı eti Natigai'nin, karısının ve çocuğunun ağızına sürerek günlük ritüellerini yerine getirirlerdi (Mandeville, 2012, s. 162; Polo, 2019, s. 148). Moğol çekirdek aile yapısının özünü anlamak için bu inancı da dikkate almak gerekmektedir. Zira Moğolların tanrı tahayyüllerinde bile çocuk ailenin vazgeçilmez bir argümanı olurken günlük hayatın akışında ailenin devamını sağlayan vazgeçilmez bir birey halini alıyordu.

Moğolların çocuklara verdiği öneme ve inanç içerisindeki yerine dair ilginç bir kayıt da Polo'nun seyahat notlarında karşımıza çıkar. Zira Polo'nun aktardığına göre; iki kişiden birinin dört yaşında veya evlilik yaşından önce ölen oğlu olursa diğer kişinin de evlenme çağından önce ölen bir kızı olursa bu iki ölü evlilik yaşlarına geldiği yıl birbirleriyle evlendirilerek nikah senedi yapılırdı. Ardından ruh çağırma görevli kişi senedi yakardı. İnancıya göre çıkan duman öteki dünyada olan ölü kız ve erkeğin ruhuna giderek onların karı koca olduğunu duyururdu. Ölü kız

¹⁰ Aile içi bu tarz evliliklerden biri de Mengü Kağan'ın kızı Şirin'in ölümü üzerine kocası Şoşintai'ye eş olarak Şirin'in kız kardeşi Bıçka'yı vermeleri olmuştu. Fakat bu tarz bir evlilikten ziyade daha çok üvey annelerle evlenme hususu sadece Moğollara mahsus bir durumdur. Detaylı bilgi için bkz. (Reşideddin Fazlullah, 1998, s. I/87, II/400; Reşidüddin Fazlullah, 2013, ss. 195-196; Hemedânî, 1983, s. I/124, 579; *Gizli Tarihçe*, 2018, s. 45; *Gizli Tarih*, 2010, s. 14; Carpini, 2000, ss. 30, 38, 116; Polo, 2019, s. 147; Quentin, 2006, ss. 18-19; Crucis, 2018, s. 48; Hayton, 2015, s. 193; Mandeville, 2012, s. 161; Serruys, 1945, ss. 130, 137).

ve erkek de bunu bilerek karı koca olduklarını kabul ederlerdi. Hatta bundan sonra büyük bir düğün yapılır ve etler dağıtılarak ziyafet verilirdi. Oraya buraya saçılan etlerden öteki dünyadaki düğün sahipleri de yani eşler de nasiplenirdi. Düğünde gelin ve damadı temsilen kız ve erkek şeklinde iki resim yapılır ve gayet süslü bir şekilde atların çektiği bir arabaya yerleştirilirdi. Bu şekilde bir düğün ritüelinin yapılması neticesinde çeyiz için uygun gördükleri her şeyin resmini yaparak bunları da ateşe verirler ve çıkan dumanların diğer dünyaya ulaşarak oradakilere çeyiz olacağına inanırlardı. Çocuklar bu şekilde öteki dünyada resmi çizilen tüm çeyize sahip olurlardı. Erkek ve kızın ailesi ise çocukları yaşıyormuşçasına aralarındaki akrabalık bağını ve ittifakı devam ettirirlerdi (Polo, 2019, s. 153).

Moğol gündelik hayatında var olan ölü gömme adetleri ve yas tutma ritüelleri de çocuklu ailelerin çocuklarını yakından ilgilendiren bir mevzu olarak karşımıza çıkar. Neredeyse bozkırlı tüm toplumlarda görülen yas tutma geleneği Moğol kadını yakından ilgilendirmesinin (Ötemiş Hacı, 2009, s. 51) yanında çocukları da kapsardı. Ölen Moğol erkeğinin karısıyla birlikte kızları boğtak (gu guan, ku ku kou-kou) adlı başlıklarını yedi gün boyunca takmayarak yaslarını gösterirlerdi (Serruys, 1945, s. 136). Moğol geleneklerinde ölen kişinin eşi ve evli olan kız çocukları bir tür başlık olan boğtaklarını çıkararak sadece yedi günlük bir yas tutarlardı (Serruys, 1945, s. 136).

5.2. Çocukların Cezalandırılması

Cengiz Han'a göre devlet görevlisi görevini kötüye kullanmadan yada bir suçtan dolayı ceza alırsa eşi ve çocukları da dahil tüm ev halkı aynı cezaya çarptırılırdı (Hemedânî, 1983, s. I/435; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/295). Cengiz Han'ın sert yasaları suçun bireyselliğinden öte bir cezai yaptırıma sahipti. Hırsızlığın cezası ölüm olmakla birlikte suçu işleyen malı bir tarafa eşi ve çocukları da bu cezanın devamı olarak mağdur tarafa verilirdi. Bu yasanın uygulanmasına dair kayıtlar göstermektedir ki üst düzey kişiler de hırsızlık suçu işlediği takdirde cezaya çarptırılmıştı. Mengü Kağan'ın Bayaçın Hatun'u alması bu yasanın verdiği yetkiyle olmuştur. Zira Hatun'un babası cephanelikten bir yay ipi çalmış ve bunu botuna saklamıştı. Hırsızlığın tespiti neticesinde adam, kızı Bayaçın'le birlikte idama getirilirken Kağan, Bayaçın'i görerek kendine eş olarak aldı (Hemedânî, 1983, s. I/479; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. II/400).

Köle birisi diğer bir kölenin malını çalınca durumdan mesul tutulan kişi efendi olurdu. Hırsız köleyle birlikte efendisinin karısı ve çocukları dahi idam edilirdi. Malları da haliyle mağdur tarafa geçirdi (Mustafa Uyar, 2012, s. 134).

Moğollar her ne kadar çok eşliliği ve çok çocukluluğu destekleyen yasalara sahip olsa da bazı ahlaki değerleri ve toplumsal işleyişi sekteye uğratabilecek olayların bertaraf edilmesini daha önemli görmüşlerdir. Babanın işlediği suçtan ötürü her hangi bir suçu olmayan çocuğun da katli Cengiz Yasalarındaki tutarsızlıklardan sadece biridir. Çocuk yapmayı teşvik eden yasalara karşı hırsızlık yasası tam aksi bir anlayışla işletilmiştir. Kayıtlarda yer alan bir cezaya göre Fatma Hatun'a bir şarapçı tarafından atılan büyücülük iftirasının açığa çıkmasıyla birlikte müfteri işkenceyle sorgulanmış ve itirafı esas alınarak suya atılıp infaz edilmiştir. Suçla ilgisi olmayan kadınları ve çocukları ise kılıçtan geçirilmişti (Cüveynî, 1999, s. 226). Bu anlayış Moğolların katliamcı düşünce yapılarıyla çelişirse de yasaları arasındaki çelişkiyi anlamamız için yeterlidir.

Mengü Kağan'ın baş hatunundan dünyaya gelen çocuğu hakkında şamanlar çok uzun ömürlü olacak şekilde bir kehanette bulunmalarına rağmen kısa sürede ölümü kahinlere güvenin sorgulanmasına neden oldu. Ancak şaman kahinleri bu durumu doğumdan biraz önce idam edilen bir dadının büyüüne bağlayarak olaydan sıyrılmak istediler. Hatta idam edilen dadının erkek ve kız çocuklarına da baskı uygulayıp hatunu onlar üzerine kışkırttılar. Yakalanan erkek çocuk bir adama, kız ise bir kadına verilerek idam ettirildi. Ancak bu uygulama Mengü Kağan'ın hoşuna gitmeyerek hatuna kocasının izni olmadan bir kadının idam cezası veremeyeceğini belirtti. Çocukların infazını gerçekleştirenleri de yakalatıp onlara ceza verdi. Çocuğu idam eden kişinin kafasını kestirip kızı öldüren kadının boynuna astırdı. Kadını kızgın demirle dövdürdükten sonra

idam ettirdi. Kağan ayrıca hatunun kendisine karşı yapılan bu hatayı zor affettiğini belirterek hanımı eğer ona çocuk doğurmamış olsaydı onu da idam ettireceğini belirtti (Willem, 2010, ss. 252-254).

Bir kişinin işlediği bir suçtan dolayı cezalandırılırken eşi ve çocuklarının da aynı şekilde cezaya çarptırılması Moğollarda suçun şahsiliği ilkesi olmadığını (Subaşı, 2021, s. 174) göstermenin yanında bu uygulama ayrıca Moğollarda çocuk olmanın ne kadar zor olduğunu da göstermektedir. Çocuk haklarının ve çocuklara şefkat ve müsamahanın bu toplumda yer edinmemiş olması ancak onların vahşi bir kavim olmalarıyla izah edilebilir.

Moğolların eşlerine ve çocuklarına karşı bu tarz tutumları Gazan Han'la birlikte keskin bir dönüşle değişime uğramıştır. Sıradan halkın ve köylü sınıfın eşlerine ve çocuklarına karşı tutum ve davranışlarını kontrol eden Han onlara kötü muameleyi men etmiştir. Bir defasında etrafını ikaz ederken; köylünün eşlerini ve çocuklarını dövüp incittiğinizde kendi eş ve çocuklarınızın bizim için ne kadar kıymetli olduğunu bir düşünün diyerek bir nevi karşı tarafla empati kurulmasını istemiştir (Hemedâni, 1983, s. II/1028; Reşideddin Fazlullah, 1998, s. III/704, 714).

SONUÇ

Orta Çağ dünyasının siyasi nizamını altüst eden Cengiz Han ve çocukları kalabalık hanedanlarının ve kendilerine bağlı kavimlerin gücünü sonuna kadar kullanmışlardı. Elde ettikleri bu gücün önemli bir bölümü Cengiz Han'ın oluşturduğu teamülün diplomasıye yansımasıydı. Zira çok eşli ve çocuklu bir lider olarak Moğol toplumlarına da bu anlayışı yerleştiren Cengiz Han'ın başarı hikayesinde Moğol çocukları önemli bir yere sahiptir. Aile için gelenekleri diğer toplumlardan farklı olan Moğollar çocuklarının doğumundan yetişmesine kadar onları acımasız birer savaşçı olmaya alıştırmışlardı. Bozkırın zorlukları arasından sıyrılan bu istilacı kavmin lideri konumundaki Cengiz Han dünya istilasına çocuklarının her birerini bir yere göndermek suretiyle ulaşmak istiyordu. Yeri geldiğinde hiçbir çocuğa acımayan ve düşman çocuklarını merhamet göstermeksizin katleden bu toplumun çocukları da aynı katliamcı ruha sahiptiler. Fakat bilhassa Moğol asilzadelerinin ve ileri düzey ricalin çocuklarının farklı bir misyona daha sahip olduğunu görmekteyiz. Hanedan çocukları dünyanın pek çok yerine gelin gitmek suretiyle kabile ve milletlere üstünlük sağlamanın bir aracı olmuşlardı. Dünyanın çeşitli yerlerinden aynı şekilde gelin olarak Moğol sarayına gelip hanedan çocuklarıyla aile kuranlar da vardı. Cengiz Han ve sonrasında gelen hanlar buna diploması adını verseler de bu tamamen Cengiz Han'ın hanedanının tahakkümünün devamı için başvurduğu bir deha ürünüydü.

Etik Beyan

“Moğol Dünyasında Çocuk” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committe on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar/lar, bu çalışma için Atatürk Üniversitesi SBA-2022-10369 kodlu ve “XIII. Yüzyılda Moğol Aile Hayatında Çocuk” adlı projeden destek sağlanmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Financial Support: The authors received support for this study from the project coded Atatürk University SBA-2022-10369, titled "Children in Mongolian Family Life in the XIII Century."

KAYNAKÇA

ARŞİV

Abdulcelil, I. (2012). *Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt-Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcâyâtü ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü.

Abû'l-Farac, G. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi* (E. A. W. Budge, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aknerli Grigor. (2007). *Okçu Milleti Tarihi* (H. D. Andreasyan, Çev.). Yeditepe Yayınları.

Alinge, C. (1967). *Moğol Kanunları* (C. Üçok, Çev.). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Bademci, A. (2012). *Cengiz ve Yasası: Timur ve Tüzükâtı*. Ötüken Neşriyat.

Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bekir Şişman (Direktör). (2009). *Cengiznâme (Haza Kissa-i Çingiz Hân)*. Etüt Yayınları.

Beyânî, Ş. (2015). *Moğol Dönemi İran'ında Kadın* (M. Uyar, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Carpini, J. de P. (2000). *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme* (E. Ayan, Çev.). Derya Kitabevi.

Crucis, R. de M. (2018). *Doğu Seyahatnamesi: Bir Dominikan Keşişinin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu (1289-1291)* (A. D. Altunbaş, Çev.). Kronik Kitap.

Cüveynî, A. A. M. (1999). *Tarih-i Cihan Güşa* (M. Öztürk, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dalkesen, N. (2011). İlhanlı Hanedanlığı'nda Siyaset ve Kadın. İçinde A. Çetin (Ed.), *Ortaçağda Kadın* (ss. 530-567). Lotus Yayınları.

Ebû Şâme, Ş. A. b. İ. b. İ. el-Makdisî ed-Dımaşkî. (1997). *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahhâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*. Müessesetü'r-Risâle.

Ebü'l-Fidâ, el-M.-M. İ. İ. b. A. (1999). *El-Muhtasar fî ahhâri'l-beşer* (Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb, Ed.). Dârü'l-Mağârif.

el-Cûzcânî, M.-ı S. (2016). *Tabakât-ı Nâsirî* (M. Uyar, Çev.). Ötüken Neşriyat.

el-Kâşânî, E.-K. C. A. b. A. b. M. (1969). *Târîh-i Olcaytu*.

el-Ömerî, Ş. b. F. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l-Ebsâr* (A. Batur, Çev.). Selenge Yayınları.

Erdoğan, C. (2020). *Harezşahlar, Anuştegin'den Celâleddin'e*. Selenge Yayınları.

Gülensoy, T., & Küçüker, P. (2015). *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Güler, N. (2018). Şebânkâreî'ye Göre İlhanlı Hükümdarlarından Hulâgû Hân, Abâkâ Hân

ve Ahmed Hân, *Turkish Studies*, 13/8, 65-78.

Hayton, K. (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı* (A. T. Özcan, Çev.). Selenge Yayınları.

Hemedânî, R. F. (1983). *Câmi'u't-Tevârih-718/1318*. İntişarat-ı İkbal.

İbn Abdüzzâhir. (2021). *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars* (A. Usta, Çev.). Yeditepe Yayınları.

İbn Battûta, E. A. M. T. (2000). *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (A. S. Aykut, Çev.; 1-2). Yapı Kredi Yayınları.

İbn Vâsıl, C. M. b. S. b. N. b. S. b. V. (2004). *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*. Mektebetü'l-Asrıyye.

İbnü'l-Esîr, A. b. M. b. A. el-C. eş-Ş. E.-F. (2016). *El-Kâmil fî't-târîh, (İslâm Tarihi)* (A. Ağrakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, A. Özaydın, Y. Apaydın, & A. Köşe, Çev.; 1-10). Ocak Yayıncılık.

İbnü'l-Kesîr, İ. E.-F. İ. ibn Ö. b. K. el-Kureşî el-Dımaşkî. (1998). *El-Bidâye ve'n-nihâye* (1-21). Dâr-i Hicr.

Joinville, J. de. (2002). *Bir Haçlının Hatıraları* (C. Kanat, Çev.). Vadi Yayınları.

Kalkaşendî, E.-Ş. E.-A. A. (1922). *Subhu'l-a'sâ* (1-15). Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye.

Kamalov, İ. (2009). *Altın Orda ve Rusya: Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*. Ötüken Neşriyat.

Köse, B. A. (2015). Moğol İstilasının Güney Kafkasya Şehirleri Üzerinde İdarî Ve İktisadî Etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 471-484.

Mandeville, S. J. (2012). *The Book of Marvels and Travels* (A. Bale, Çev.). Oxford University Press.

Met'reveli, R., & Jones, S. (Ed.). (2014). *Kartlis Tskhovreba (History of Georgia)* (D. Gamq'relidze, M. Abashidze, & A. Chant'uria, Çev.). Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing.

Moğolların Gizli Tarihçesi (M. L. Kaya, Çev.). (2018). Kronik Yayınları.

Moğolların Gizli Tarihi (A. Temir, Çev.). (2010). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mustafa Uyar (Direktör). (2012). *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng ta pei lu, Hei Ta shi lu* (A. Danuu, Çev.). Ötüken Neşriyat.

Müverrih Kiragos. (2009). *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar* (G. Solmaz, Çev.). Elips Kitap.

Müverrih Vardan. (1937). Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269) (H. D. Andreyan, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi*, 1(2), 153-255.

Nesevi, Ş. A. (1934). *Celâlüttin Harezemşah* (N. A. Yazıksız, Çev.). Devlet Matbaası.

Nicola, B. de. (2017). *Women in Mongol Iran, The Khatuns, 1206-1335*. Edinburgh University Press.

Örs, D. (1992). *Tarih-i Olcaytu, (İnceleme ve Çeviri)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ötemiş Hacı. (2009). *Çengiz-Nâme*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özyetgin, A. M., & Kemalöglü, İ. (2017). *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar*.

Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Pachymérès, G. (1984). *Relations Historiques, II. Livres, IV-IV* (A. Failler, Ed.; V. Laurent, Çev.). Institut Français D'Études Byzantines.

Pachymérès, G. (2009). *Bizanslı Gözüyle Türkler* (İ. B. Barlas, Çev.). İlgü Kültür Sanat Yayınları.

Polo, M. (2015). *Marco Polo'nun Geziler Kitabı* (Ö. C. Güngören, Çev.). Yol Yayınları.

Polo, M. (2019). *Dünyanın Hikâye Edilişi, Harikalar Kitabı* (I. Ergüden & Z. Z. İlkelen, Çev.). Ötüken Neşriyat.

Quentin, S. de S. (2006). *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)* (E. Özbayoglu, Çev.). Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı.

Reşideddin Fazlullah. (1998). *Câmi'ü't Tevârih* (W. M. Thackston, Çev.). Harvard Üniversitesi.

Reşidüddin Fazlullah. (2013). *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)* (İ. Aka, M. Ersan, & A. H. Khelejani, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Safedî, S. H. b. A. (2000). *Kitâbü'l-vâfi bi'l-vefeyât* (1-29). Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Sağlam, A., & Aksoy, R. (2021). Moğol-İlhanlı Siyasî-Askerî Stratejilerine Dair Bir Memlûk Kaynağının Analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Armağan Sayısı), 157-172.

Serruys, H. (1945). Pei-lou Fong-sou, Les Coutumes des Esclaves Septentrionaux de Siao Ta-heng. *Monumenta Serica, Journal of Oriental Studies*, X(1), 117-208.

Skelton, R. A., Marston, T. E., & Painter, G. D. (1965). *The Vinland Map and the Tartar Relation*. Yale University Press.

Spalatensis, T. A. (2006). *Historia Salonitanorum Atque Spalatinorum Pontificum /History of the Bishops of Salona and Split* (D. Karbić, M. M. Sokol, & J. R. Sweeney, Ed.). Central European University Press.

Subaşı, Ö. (2021). *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*. Selenge Yayınları.

Tuncer Gülensoy (Sor.Ed.). (2008). *Altan Topçü (Moğol Tarihi)*. Kültür Ajans Yayınları.

Üçok, B. (2011). *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Vladimirtsov, B. Y. (1995). *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı: Moğol Göçebe Feodalizmi* (A. İnan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Weatherford, J. (2016). *Cengiz Han'ın Kızları* (M. Bilgen, Çev.). Tarih&Kuram Yayınları.

Willem, R. (2010). *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255* (P. Jackson & D. Morgan, Ed.; Z. Kılıç, Çev.). Kitap Yayınevi.

Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Zhao, G. Q. (2008). *Marriage as Political Strategy and Cultural Expression: Mongolian Royal Marriages from World Empire to Yuan Dynasty (Asian Thought and Culture)* (C. 14).